

KERTÉSZ JUDIT

ANDA GÉZA, A ZONGORA TRUBADÚRJA

DLA DOKTORI ÉRTEKEZÉS

2011

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
28. számú művészet- és művelődéstörténeti tudományok
besorolású doktori iskola

ANDA GÉZA,
A ZONGORA TRUBADÚRJA

KERTÉSZ JUDIT

TÉMAVEZETŐ: PAPP MÁRTA

DLA DOKTORI ÉRTEKEZÉS

2011

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	ii
Köszönetnyilvánítás	iii
Bevezetés	iv
Életrajz	6
Anda Géza felvételeiről, zongorajátékáról	15
Kritikák Anda Gézáról.....	23
Anda Géza cadenzái	37
A K. 466. d-moll zongoraverseny 1. tételének cadenzája – Anda Géza, L. van Beethoven és Clara Schumann cadenzáinak összehasonlítása.....	48
A Verseny	52
Győztesek	54
Várjon Dénes.....	58
Interjú Várjon Dénessel	60
Függelék	63
Kottapéldák.....	63
Diszkográfia	68
Az Anda Géza Zongoraverseny összes díjazottja 1979 óta.....	81
Képek	83
Bibliográfia	90

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom Várjon Dénesnek, aki inspirációt adott ennek a dolgozatnak a megírásához, és akinek a közreműködése nélkül nem jöhetett volna létre a disszertáció.

Szintén köszönöm Papp Mártának sok segítségét és építő kritikáját, mely segített eljutni a disszertáció végleges formájához.

Ruth Bossartnak, az Anda Géza Zongoraverseny titkárának külön köszönettel tartozom a gyors és lelkes segítségéért a versennyel kapcsolatos információk, anyagok eljuttatásával.

Bevezetés

Ezt a disszertációt Anda Géza iránti tiszteletből írtam. Mindig is lenyűgözött előadásának tisztasága, egyszerűsége. Ő tudta azt, amit csak a legnagyobbak: a kevesebb több.

Forrásgyűjtésem idején döbrentem rá leginkább arra a méltatlan hozzáállásra, hogy bár Anda élete nagy részét és karrierjét külföldön teljesítette be, de magyar születésű, magyar zongoraművész volt, ennek ellenére itthon mégsem kap kellő elismerést és publikációt. A magyar nyelvű források elenyészőek, még az internetes keresések is gyér eredményt mutatnak. Ez a sajnálatos tény is megerősített abban az elhatározásomban, hogy írjak egy magyar nyelvű tanulmányt Anda Gézáról. Bár német nyelven íródott egy mindenre kiterjedő, csodálatos kiállítású könyv Andáról (Hans-Christian Schmidt: Sechzehntel sind auch Musik! Dokumente seines Lebens, Artemis & Winkler, 1991), ezt egyelőre nem fordították le magyarra. Egyetlen meglévő példányát is az én kérésemre szerezte be a Zeneakadémia. Mivel német nyelvtudásom nem teszi lehetővé, hogy szorosán e könyvre támaszkodjam, nem is teszem. Azt sem tartom tisztetnek, hogy magyar kiadását szorgalmazzam. Inkább megpróbáltam egy kicsit személyesebb nézőpontból bemutatni Andát, és saját gondolatmenetem, érdeklődésem mentén felépíteni a dolgozatot.

Anda Géza nem csupán zongoraművész volt. Saját maga által komponált cadenzái, vagy éppen a Mozart-zongoraversenyek dirigálása is azt tükrözik, mennyire sokoldalú művésztől beszélünk. Szellemi érdeklődése kiterjedt az irodalom, festészet és a többi társművészet irányába is. Egész életvezetése e köré épült: otthonában nemcsak a szép dolgok iránt érdeklődő műgyűjtő kollekciónak találjuk meg, hanem számára egyfajta természetes közeget jelentett a művészetekkel való közvetlen érintkezés is. Ezt a ma már szinte egyedülálló szemléletet a személye köré kiépült szellemi kör ma is igyekszik folytatni. Az özvegye által létrehozott Anda Géza Alapítvány célkitűzései közt szerepel a mai generációk inspirálása, Anda szellemiségéhez való közelítése, művészeti örökségének átadása. Többek között az Anda Géza Zongoraverseny létrehozásával kívántak hidat képezni Anda és a mai fiatal zongoristák között, mely már több mint harminc éve működik. Ezért is térek ki disszertációm során részletesen is a róla elnevezett zongoraverseny bemutatására. Új kezdeményezés az Alapítvány részéről az Anda Géza Ösztöndíj, melyet az idén, 2011-ben hirdettek meg első ízben kifejezetten fiatal, diplomájuk megszerzése előtt

álló zongoristák számára.

Az 1991. évi Anda Géza Nemzetközi Zongoraverseny győztese Várjon Dénes volt, aki a Zeneakadémián történetesen főtárgytanárom volt. Akkor, a tanulmányi éveim során még nem is tudatosodott bennem ez a kapcsolódási pont, de most már egyre világosabb: Ő is egyike az Anda Géza szellemiségét hordozó előadóművészeknek. Ezért is tartottam fontosnak, hogy disszertációm anyagában ismertessem munkásságát, valamint vele készített interjúmban bemutassam, hogyan vélekedik Anda művészetéről.

Életrajz

Anda Géza 1921. november 21-én született Budapesten. Pedagógus családból származik. Édesapja tanár volt, de műkedvelő zenész is, többek között kiválóan játszott hegedűn. Édesanyja amatőr zongorista. Ebben a korban a tanítók általános megbecsülésnek örvendtek, és nagyon sokoldalúak voltak: többféle tantárgyat oktattak, templomban zenéltek. Nagy pedagógusdinasztiák követték egymást. Anda Gézát is tanárnak szánták. Meg is próbált felelni ennek az elvárásnak, de a zongora iránti szeretete már igen korán megmutatkozott. Nyolc éves korában hallott először zongoraversenyt játszani, és ez meghatározta az életét.

Zongoratanulmányait 1933-ban Stefániai Imrénél¹, Hegyi Emánuelnél² és Keéri-Szántó Imrénél³ kezdte. Később Dohnányi Ernő, és Weiner Leó növendékeként tanult a Zeneakadémián. Művészé érése szempontjából a Dohnányi Ernőnél töltött utolsó két év (1939–41) volt a legmeghatározóbb. De Weiner is nagy hatással volt rá. Tiszta és analitikus játékmódja nagyban Weiner szigorú módszerének köszönhető. Ő maga így nyilatkozott Weinerről:

Weiner Leó kamarazene óráira jártam és azt mondhatom, hogy az én generációból mindenki, akár hegedűs, brácsás, csellista vagy zongorista is volt, a legtöbbet tőle tanulta. Weiner tudta, hogyan kell felépíteni egy frázist és nem csak a hangszeres technikán keresztül, hanem a zenei mondanivaló alapján. Számára a hangszerek nem volt jelentősége. Weinernél nem a hangszereken való játékot tanultuk meg, hanem érteni a

¹ 1885-ben született Budapesten. Zongoraművész és zeneszerző. Tomka István, Busoni és Dohnányi Ernő tanítványa. 17 éves korában elnyerte a Mendelssohn-díjat, ettől kezdve külföldi hangversenykörutakon járt Európában és Amerikában. 1914-ben Spanyolországban telepedett le, majd 1926–36 között a budapesti Zeneakadémia tanára volt, a Rádió tanácsadója és a Liszt Ferenc Társaság igazgatója. 1929-től a Muzsika című folyóirat szerkesztője. 1947-től Chilében élt mint az Universidad Catolica zenei tanszékének vezetője. 1959-ben halt meg Chilében.

² 1877-ben Pozsonyban született. Jogi egyetemet végzett, és a máramarosszigeti törvényszéken helyezkedett el joggyakornokként. Azonban 1906-ban pályamódosításra szánta el magát, és beiratkozott a Zeneakadémiára, ahol Szendy Árpád (zongora) és Szabados Béla (zeneszerzés) növendéke volt. 1912-től ő maga is az Zeneakadémia tanára lett. 1942-ben nemzetvédelmi keresztet, egy évvel később magyar királyi kormányfőtanácsosi címet kapott. 1944-ben halt meg Budapesten.

³ 1884-ben született Budapesten. Zongoratanulmányait a Zeneakadémián 1907-ben fejezte be, Thomán István növendékeként. Művészi oklevele mellé Chován Kálmánnál megszerezte a tanári diplomát is. 1918-tól 1940-ben bekövetkezett haláláig a Zeneakadémia tanára volt. Leghíresebb tanítványai: Anda Géza, Cziffra György, Nemes Katalin, Sebők György és Wehner Tibor.

zenét. Ha az ember ismeri a zenei kifejezőmódot, mindegy, hogy Mozartot vagy Bartókot játszik.⁴

A század elején a budapesti Zeneakadémián olyan tanárok tanítottak, mint Bartók Béla és Kodály Zoltán, utóbbinak Anda növendéke is volt. A harmincas években, Anda tanulóvei alatt születtek meg a *Galántai táncok*, vagy Bartóktól a *Zene húros hangszerekre, ütőkre és cselesztára* és az *5. vonósnégyes*. Nyilvánvalóan volt valami a levegőben, ami a fiatalokat is hajtotta előre zenei szellemiségük kifejlesztésében. Erről Anda ezt mondta:

Nagyon korán kezdtem el zenét tanulni. A Zeneakadémián jártasságot szereztem mindabban, amit egy jó zenésznek tudnia kell. Ezt nem csak tanáromnak, Dohnányi Ernőnek köszönhetem. Abban az időben Budapesten olyan különleges zenei élet folyt, amit manapság nemigen lehet megtalálni sehol. Nem azt akarom mondani, hogy minden tanár zenei vagy világhírű előadó volt. De mindannyian igazi zenészek voltak, akik ismerték a művészet titkát...⁵

1940-ben Liszt-díjat nyert⁶, majd ugyanebben az évben debütált Budapesten Brahms *B-dúr zongoraversenyével*, Willem Mengelberg vezényletével a Filharmóniai Társaság Zenekarának kíséretében. Ösztöndíjjal Berlinben tanult tovább, és itt a Berliini Filharmonikusokkal adott koncertjén hívta fel magára 1941-ben a világ figyelmét Cesar Franck Szimfonikus variációi előadásával, Furtwängler vezényletével. Ettől kezdve nemzetközi fesztiválok állandó vendége lett. Furtwängler ekkor nevezte el a „zongora trubadúrjára”, ahogy máig is emlegetik. Például a Deutsche Grammophonnál megjelent albumának címe is ez. (Géza Anda – *Troubadour of the Piano*, 2005, Deutsche Grammophon, Hamburg)

A II. világháború kezdetén még Berlinben élt, majd 1943-ban Svájcba menekült a katonai szolgálat elől, és Zürichben telepedett le. Megnősült, és itt élt haláláig. A svájci lét és egy rövid párizsi tartózkodás igazi világpolgárrá tette őt. Megtanulta, hogyan mutatkozzon magabiztosnak és kellemesnek, minden hiúság

⁴Karl Schumann: Origin, progress, accomplishment, in: Géza Anda: Ein Erinnerungsbild (Artemis, 1977) : 24. old.

⁵ Karl Schumann: Origin, progress, accomplishment, in: Géza Anda: Ein Erinnerungsbild (Artemis, 1977) : 24. old.

⁶ Anda özvegye, Hortense Anda-Bührle emlékei szerint ez egy ösztöndíj volt, mely külföldi tanulmányútra adott lehetőséget. Anda Berlint választotta tanulmányai folytatására.

vagy beképzeltség nélkül. Nehéz, szarukeretes szemüvege intellektuális kisugárzást kölcsönzött neki, ugyanakkor még inkább idegenszerűnek tűntette föl. Mégis, Anda Géza nem csupán nagyszerű intellektus volt, hanem átlagos tulajdonságokkal rendelkező lendületes muzsikos is, akinek helyén volt a szíve. Szeretett nyersen fogalmazni, cigarettával a kezében és barátságos mosollyal az arcán.



Az 1942–48 közötti időszakot a túlélésért folytatott küzdelem jellemezte. Ez fontosabb volt, mint hírnevet szerezni. 1950 körül kezdett a helyzet változni. Újra biztonságosan lehetett utazni, nem jelentett problémát a határok átlépése, az útlevel beszerzése, vagy a pénz. Anda Géza neve virtuóz zongoristaként vált ismertté világszerte, aki szerette a pompát és a gyors játékot, feszültséget tudott teremteni a koncerttermekben, és sosem engedett meg magának semmilyen közepszerűséget.

Már húszévesen elkezdett tanítani. Egil Harder, dán származású zongorista és zeneszerző (1917-1997) a következőképpen emlékezik meg tanáráról, akinek később asszisztense is lett:

1942-ben Potsdamban tanultam Vásárhelyi Györgynél⁷ egy pár hónapot. Épp amikor odaértem, neki el kellett utaznia egy koncertkörútra. Ajánlott egy másik magyar zongoristát, aki helyettesíti őt. A húszéves Anda Géza volt az, aki Berlinben élt ezidőtájt, mint magyar állami ösztöndíjas a

⁷ Zongoraművész. 1912. január 4-én született. A budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola zongora szakán Bartók Béla növendéke volt. Berlinben Edwin Fischer tanítványaként tökéletesítette tudását. 1935-ben elnyerte a Mendelssohn-érmet. Európaszerte koncertezett. 1953-ban a Dán Királyi Konzervatórium zongoratanára lett. 1967 óta rendszeresen tanított a tokiói Musashino Zeneakadémián, ugyanitt a zenekarral is foglalkozott és szólóesteket adott. 1993-ban az intézmény tiszteletbeli tanárává nevezték ki. Életének 91. évében hunyt el, 2002. július 27-én.

Collegium Hungaricumban. Egyik délelőtt tíz és tizenegy óra között beléptem a szobájába. Ő maga még ágyban volt egy nagy halom csokoládé bonbonnal az éjjeliszekrényen és azt mondta: „A tegnapi este egy kicsit elhúzódtam. Üljön le, mindjárt elkészülök!” Ezután egy kedves, régi teremben, egy pompás Steinway zongorán két vagy három órán keresztül tanított engem. Soha nem fogom elfelejteni ezt az órát. Beethoven op. 110-es és Chopin b-moll szonátáját játszottam. Huszonöt éves voltam akkor. Ugyanolyan hatékonysággal, meggyőzőerővel és hihetetlen pontossággal tanított, mint később a nagy mesterkurzusain. Szinte hihetetlennek tűnt, hogy csupán húszéves volt ekkor.⁸

Ez a korai találkozás Egil Harder és Anda Géza között később egy életen át tartó barátsággá és tizennégy évig tartó együttműködéssé nőtte ki magát. 1962-től az asszisztense lett először Luzernben, majd Zürichben. Anda minden órát kazettára rögzített, majd a tanulóknak adta a kurzus végén, hogy otthon is hallgathassák. Alapvető volt számára, hogy a növendékek megtanuljanak „énekelni” a zongorán. Növendékei rendszeresen feltűntek Jennie Tourel⁹ énekóráin.

Anda Géza legendás mesterkurzusain a visszaemlékezések tanúsága szerint a weineri szellem élt tovább. 1953 és 1955 között a salzburgi Mozarteumban tartott kurzusokat, és haláláig minden évben fellépett a fesztiválon. Itt mint Chopin-előadót tisztelték a legjobban. 1955-ben debütált a Carnegie Hallban, majd ezt még tizennégy amerikai út követte. A legvirtuózabb zongoraversenyeket interpretálta, Csajkovszkijt, Rahmanyinovot, Grieget, Lisztet, Schumannt és Beethovent. Egyike volt a fiatal generáció zongoristáinak, aki újfajta hangzásvilágot hozott létre. Kiváló technikai adottságainak köszönhetően képes volt kilépni a megszokott irányzatokból. Játékában a tiszta és éneklő felső szólam éles kontrasztot állít a melodikusan deklamált basszussal szemben. Ez egyfajta ünnepi jelleget kölcsönöz előadásmódjának.

Az ötvenes években kitűnő arányérzékének és formai magabiztosságának köszönhetően új területet hódított meg: Mozart zongoraversenyeit. Eredetileg nem volt kifejezett Mozart-előadó. Első sikeres Mozart-előadása Clara Haskil (1895–1960) segítségének köszönhető. Haskil Cortot növendék volt és Enescu kamarapartnere. Andával először 1953-ban adták elő a kétzongorás Mozart

⁸ Egil Harder: The teacher Géza Anda, in: Géza Anda: Ein Erinnerungsbild (Artemis, 1977) : 55. old.

⁹ 1900–1973, orosz származású amerikai operaénekes

zongoraversenyt (K. 365). Ezután Anda Géza már Mozart-specialistának számított. 1953 és 1958 között rendszeresen léptek föl együtt. Tény, hogy Haskil hatása érezhető későbbi Mozart-előadásain. Ugyanebben az időben szélesedett ki karrierje a vezénylés irányában csakúgy, mint Edwin Fischernek, akinek 1960-tól utódja lett a Luzerni Fesztivál direktoraként. Erre Anda a következő kézenfekvő magyarázatot adta:

Abban a szerencsében volt részem, hogy a legnagyobb karmesterekkel játszhattam már fiatal koromban, kivéve Toscaninit és Bruno Waltert. Másod- és harmadrangú dirigensekkel is játszottam, ami nem kevésbé volt hasznos számomra, mert így megismerkedhettem a vezénylés buktatóival jó és közepszerű zenekarok mellett. Fokozatosan annyira kiismertem a problémát, hogy kihívásnak éreztem magam is megpróbálni. Eleinte csak arra gondoltam, hogy zongoraversenyeket dirigáljak a zongora mellől. Arra jöttem rá, hogy a szólista és a karmester lehet nagyon hasonló temperamentumú és felfogású ember, valójában szó szerint nem lélegeznek együtt. Saját magam dirigálásánál ez nyilvánvalóan nem lehet probléma.¹⁰

Anda svájci tartózkodásának kezdetén vált Salzburg világszerte elismert fesztiválközponttá zenei és színházi értelemben. 1952 júniusában debütált a Nemzetközi Modern Zenei Szövetség fesztiválján. Ez a salzburgi kezdet történelmi fontosságú, de nem Mozarttal, hanem Bartók Bélával kapcsolatos. Győzelmet jelentett a modern zenének, amikor Anda Bartók *2. zongoraversenyét* játszotta a kölni Rádiózenekarral, Fricsay Ferenc dirigálásával. Ezt az eseményt Hans Rutz zenetörténész és kritikus a következő szavakkal írt le:

Anda Géza, a Zürichben élő magyar zongorista, aki az idei év egyetlen szólóestjét fogja adni, hatalmas tapsot aratott Fricsay és zenekara számára. Úgy tűnik csalhatatlan a technikája. Bartók zongoraversenye összetett és virtuóz. Valahogy az ember érzi, mennyire csodálta Bartók Lisztet. Anda a legnagyobb ügyességgel tette ezt világossá. Csodálni való az a képessége, ahogy azonnal reagál minden irányváltoztatásra. Az embert tudatára ébreszti, hogy Bartók virtuozitása ismét elfogadhatóvá vált. Percekig tartó, tomboló taps után megismételték az utolsó tételt. Győzelem volt ez a modern zenének, a benne rejlő klasszikus elemeknek és a közönségnek,

¹⁰ Karl Schumann: Origin, progress, accomplishment, in: Géza Anda: Ein Erinnerungsbild (Artemis, 1977): 22. old.

amely úgy tűnik, tudatában van annak, hogy mi valódi az új művekben.¹¹

Anda első útját Salzburgba ez az eseménydús koncert jelölte meg, de nem határozta meg a jövőjét kizárólagosan. Más ajánlatokat is kapott Salzburgba. 1952. évi szólóestjén Haydn *F-dúr Szonátáját*, Schumann *Szimfonikus etűdjeit*, Brahms *Paganini variációit* és Rolf Liebermann 1951-ben az előadónak komponált és ajánlott *Szonátáját* játszotta. Négy nappal később, augusztus 15-én matinékonzerten lépett föl Bernhard Paumgartnerrel és a Mozarteum zenekarával. Ezen a napon adott elő először Mozartot Salzburgban. Amellett, hogy szólóesteket adott a klasszikus és romantikus repertoárból, 1953 és 1956 között matinékat tartott Paumgartnerrel. A G-dúr (K. 453), C-dúr (K. 467) és az Esz-dúr (K. 482) zongoraversenyeket játszották. Nagyon hamar nyilvánvalóvá vált, hogy Anda példamutató stílust közvetít, de igazán nagy hatást egy különleges vasárnap délelőtt a Mozarteumban váltott ki az egész háború utáni korszakra. 1957. augusztus 4-én Anda Géza Clara Haskillal játszotta Mozart kézzongorás versenyművét (K. 365). Évek múlva is erről az eseményről beszéltek a fesztiválvárosban. Valójában a két zongorista, bár különböző generáció tagja, mégis ugyanazt a szemléletet képviselte. Aztán ott volt Wilhelm Furtwängler, aki a fesztivál belső köreibe tartozott és annak idején segített Anda berlini debütálásának megszervezésében. Ez méginkább megerősítette Paumgartner törekvését, aki a fiatal magyar zongorista mentora volt. Ekképpen a szokatlanul tehetséges pianista, akinek a koncertjei szakmabelieket is mélységesen lenyűgözött, tanárként is egyre több megbízatást kapott. 1953 és 1955 között Anda zongorakurzusokat tartott az Internationale Sommer Akademie-n a Mozarteumban, melynek igazgatója Bernhard Paumgartner és Eberhard Preussner volt. Növendékei a világ minden országából érkeztek. Max Kaindl-Hönig ezt jegyezte fel a kurzusról:

Anda Géza és fiatal barátai, akik maguk sem fiatalabbak a Mesternél, Bachtól kezdve a klasszikusokon és romantikusokon át egész Bartókig és Sztravinszkijig terjedő repertoárral dolgoznak. De először a kezdetektől indul Anda: Valaki a Brahms op. 83.-at játssza: „Hát, ezt hallottuk?”-mondja kedvesen egy alacsony, komoly kinézetű japán lánynak. „Megismételné az első hét ütemet, kérem? Nem elég világos... De a lényeg ott van a hangokban, meg kell őket hallgatni. Legalábbis meg kellene

¹¹ Max Kaindl-Hönig: Salzburg and the Art of Playing Mozart Happily, in: Géza Anda: Ein Erinnerungsbild (Artemis, 1977) : 43. old.

próbálni. Ez az- most a vonalvezetés világos...És ha szeretne szép frázist játszani, vigyázzon a közepén. Hallja?...Igen? És ha nem tudja elképzelni egy rész frazeálását, próbálja meg elénekelni. Én nem éneklek jól, de figyeljen – így képzelte ezt Brahms.” A következő diákhoz fordul. Ismét a világos kifejezés és a zenei nyelv megértése a probléma egy harmóniailag komplikált Beethoven mű részletében. Ez a tartalom és forma elválaszthatatlansága. Ez volt Anda első számú előadói szabálya. Pezsgő vérmérséklete német, francia és angol szavak használatára sarkallja, de legalább egy bátorító szava mindenkire van.¹²

1962-ben Fricsay Ferenc súlyos betegsége miatt kénytelen volt lemondani összes kötelezettségéről. Anda Géza tíz évre becsülte Salzburgban elvégzendő feladatát: az összes Mozart zongoraverseny lemezre játszását. Ő volt az első zongorista, aki erre vállalkozott, az 1767-es, Mozart tizenegy éves korából származó műveket¹³ is beleértve¹⁴. Ezzel új korszakot indított el. Követői Vladimir Ashkenazy (Decca), Alfred Brendel (Philips), Daniel Barenboim (EMI), Murray Perahia (Sony), Schiff András (Decca) és még sokan mások. Tizenhat versenyműhöz saját cadenzát komponált. Az első évben a G-dúr (K. 453) és a C- dúr (K. 467) versenyművet vette lemezre. Ezzel elnyerte a Grand Prix du Disque-et bizonyítva a kivételesen magas színvonalat, később az Egyesült Államokban a C-dúr zongoraverseny közel egy évig vezette a komolyzenei népszerűségi listát. A lemezfelvétel részben a Mozarteumban, részben a fesztivál koncerttermében készült. A zenekari kíséretet a Camerata Academica látta el, melyet Paumgartner alapított, és főleg a Mozarteum hallgatóiból és tanáraiból állt. A teljes felvétel elkészítése folyamatos munkát igényelt, ezért Anda minden évben pár hétre Salzburgba utazott. A fesztiválon szólóesteket adott, és mint szólista is fellépett Karajan, Mehta és Maazel vezényletével.

Még ezelőtt, 1960-tól kezdve Anda és a salzburgi Camerata Academica turnékra is utazott Németországba, Svájcba, Franciaországba. Ezek alatt a koncertek alatt kezdett el vezényelni, hasonlóan Edwin Fischerhez a zongora mellől. Bár ez

¹² Max Kaidl-Hönig: Salzburg and the Art of Playing Mozart Happily, in: Géza Anda: Ein Erinnerungsbild, (Artemis, 1977) : 44. old.

¹³ Mozart négy zongoraversenyt komponált saját szerepléséhez, amikor édesapjával Bécsbe készültek. Életrajzírói, Teodor de Wyzewa és Georges de Saint-Foix megállapították, hogy a művek Raupach, Honauer, Schobert és Eckhardt zongoraszonátáinak átdolgozásai.

¹⁴ Itt jegyzendő meg, hogy Max Kaidl-Hönig idézett munkájában azt állítja, hogy egyetlen gyermekkori Mozart mű (1767) adaptációját vette föl Anda. Ez az adat pontatlannak bizonyul, mivel a Mozart Piano Concertos (Deutsche Grammophon, 2002) nyolc CD-ből álló gyűjteménye tartalmazza mind a négy fiatalkori zongoraversenyt (K. 37, K. 39, K. 40, K. 41).

visszavezethető lenne a Mozart korabeli hagyományokra, Anda nem zenetörténeti kutatások alapján jutott erre az elhatározásra. 1963-ban így nyilatkozott erről:

Mondhatni véletlenségből történt az egész és Edwin Fischerrel kapcsolatos, akit mélyen tisztetek, de a gyakori feltételezések ellenére nem volt tanárom. Egy nap Amerikában turnéztam, amikor kétségbeesett telegramot kaptam egy müncheni koncertszervezőtől. „Ha nem veszi át a koncerteket Edwin Fischertől, tönkremegyek!” Szegény flótás! Elöttem már Clara Haskil és Rudolf Serkin elutasította, úgyhogy én elvállaltam a koncerteket – így kezdődött az egész. Nagyon élvezem ezt a fajta zenélést, bár természetesen vannak bonyolult oldalai. Tapasztalatokban gazdagodik az ember. Egy kis zenekar, jó zenészekkel karmester nélkül is tud jól játszani, amin egy dirigens lehet, hogy csak ront. Néha viszont más dolgok, amiket az ember jónak vár, rosszul sülnek el.¹⁵

Azonban a hallgató számára hamarosan érthetővé vált, milyen hasznos ez a módszer a koncepció átadásában a zenekar és a szólista között. Ezekben a felvételeken az ember úgy érzi, mintha élő koncertet hallgatna, ami ritkán mondható el egy stúdiófelvételtől. Egy, a Salzburgi Fesztiválról készült felmérés szerint az ötvenes és a hetvenes évek közötti időszakban Anda Géza volt ott a leggyakrabban megforduló hangszeres művész.

1967-ben tért vissza először Magyarországra. Három hangversenyt is adott Budapesten. Az itthoni kritikák superlatívuszokban beszéltek játékáról. Kroó György így írt az Erkel színházban tartott koncertjéről:

Anda zongorázásának varázsa mindenekelőtt rendkívüli billentéskultúrájában rejlik. Ehhez hasonlóan szép zongorahang csak nagyon-nagyon kevés van a világon. Sokszor egy-egy harmóniának a puszta leütése, megszólaltatása után valóságos fizikai örömet éreztünk. Hihetetlenül sok színnel és árnyalattal zongorázik, zongorahangjának különös magas csengése a magas regiszterekben egészen egyedülálló. Amikor futamokat, méginkább hosszabb, kötött skálaszerű melódiákat játszik a billentyűzet teljes szélességében, úgy változik a hang színe, mintha emberi hangok váltanák egymást: az alt tenorrá válik, a tenor basszussá sötétül. Azután itt vannak ezek a különös, alig

¹⁵ Max Kaindl-Hönig: Salzburg and the Art of Playing Mozart Happily, in: Géza Anda: Ein Erinnerungsbild (Artemis, 1977) : 44. old.

megütött, szinte csak kitapintott, átfutó, átsuhanó középszólamok, a Schumann-műben, amelyek Anda előadása köré már-már hoffmanni atmoszférát varázsolnak. Technika ez még, csak a billentés kérdése? Távrolról sem. Már régesrég a zenéről beszélünk [...] ¹⁶

Utolsó salzburgi koncertje 1974 augusztusában volt. Richter helyett ugrott be és a Bécsi Filharmonikusokkal, Karl Böhm vezényletével játszotta Mozart B-dúr zongoraversenyét (K. 456). 1975 decemberében Chopin-keringőkkel búcsúzott el a hanglezestúdióktól. Utolsó koncertjét Innsbruckban adta 1976. június 1-én.

1976. június 13-án fiatalon, 55 évesen halt meg. Idő előtti halála mindenkit megrázott, aki csak ismerte. 1976. június 17-én a zürichi Fraumünsterben tartották a gyászszertartását.

Három évvel később, 1979-ben rendezték meg először az Anda Géza Nemzetközi Zongoraversenyt, azzal a céllal, hogy a fiatal zongoristák megismerkedhessenek Anda zenei lelkületével, és motivációt kapjanak a továbbfejlődéshez.

Anda korai sikerei Liszt, Franck, Csajkovszkij és Rahmanyinov műveiben bontakoztak ki. Korszakalkotó Bartók- és csodálatosan elkapott Chopin-előadásai ugyanazt a kifejezőerőt tartalmazzák, mint a német romantikusok darabjainak előadásai. Zenei, technikai és spirituális éleslátása a forma és az anyag összekovácsolásán alapult, ahogy az megfigyelhető a Beethoven műveknél csakúgy, mint Schubert, Schumann és Brahms darabjainál is. Ez a megközelítés adta Anda játéknak a híres tisztaságot.

¹⁶ A mikrofonnál Kroó György. Új Zenei Újság 1960–1980, Zeneműkiadó 1981, 117. old.

Anda Géza felvételeiről, zongorajátékáról

Mint azt a mellékelt diszkográfia is mutatja, Anda Géza igen sok lemezfelvételt készített pályája során. Mindenféle stílusban otthonosan mozogva, könnyen játszott akár Bachot vagy Bartókot. Beethoven, Brahms, Chopin, Schumann, Rahmanyinov csak néhány a szerzők közül, akiknek szonátáit, zongoraversenyeit és egyéb műveit lemezen rögzítette. Nevéhez fűződik az összes Mozart-zongoraverseny és a három Bartók koncert felvétele.

Számomra, aki nem találkozhattam vele személyesen, hiszen Anda Géza a születésem évében halt meg, a felvételein keresztül vezet a legközvetlenebb út a művészetéhez. Gyakran hallgatom a lemezeit, amelyekből most egy párat szeretnék kiragadni és bemutatni, miért gondolom különlegesnek zongorázását.

Mozart: K. 467 C-dúr zongoraverseny

Elsőként Mozart K. 467, C-dúr zongoraversenyéről írok. Mint a többi Mozart versenymű esetében is, itt is a salzburgi Camerata Academia kíséretével hallhatjuk a művet. Anda a karmesteri szerepet is magára vállalja a zongora mellől.

Az első tétel az *Allegro* tempójelzés ellenére nem túl gyors, inkább ritmikusan lüktető zenekari bevezetővel kezdődik. A zenekar szépen felépített egyensúlyban játszik a fúvós szólisták jól intonált és formált frázisaival. A zongorabelépő szépen szólal meg, átvéve a szót a fúvósoktól. Anda gyönyörűen gyöngyöző tizenhatodokkal indít, majd a főtéma dallamát formálja tökéletesre. Finoman bánik a dinamikával, alig észrevehető *diminuendo*–*crescendo* játékkal, hogy a hallgató csak kicsit hullámozó skálameneteket hall. A melléktéma a zongorában kellemesen tiszta, világos hanggal indul; talán ez a híres Anda-hang, amiről legendák keringnek. Sajnos a zenekar ezt a témát nem tudja ugyanolyan minőségben produkálni, intonációs problémák miatt. Az *expozíció* következő kiemelkedő része számomra a 163. ütemben felhangzó triolák egyszerre feszült és mégis rugalmas játéka, tökéletesen kitöltve a ritmust. A dallamvezetés ennek ellenére mégsem vontatott, hanem nagyon is világosan előremutató. A kidolgozási részben nem olyan szerencsés, hogy a zenekar lelassít a zongora belépője előtt, így hajszálnyit megszakítja a folyamatot, bár ez úgy látszik, koncepció Andánál, mert a következő résznél a zongora tesz ugyanígy a zenekari belépő előtt. Itt viszont, ahol a

zongora csak töltelékszólámmot játszik, gyönyörűen olvad bele a zenekari anyagba. Mintha erre Andának külön érzéke lenne, hogyan húzódjon a háttérbe, illetve lépjen előtérbe a kísérettel szemben. A kidolgozási rész csúcspontja után, amely magával ragadó mind a zenekar, mind a szólista részéről, tökéletesen oldja meg a dinamikai váltást, pont jókor és megfelelően lágyítja a karaktert. Aztán a 266. ütemtől megint nagyon pontos egyensúlyt talál a g akkordhoz képest disszonáns *fisz* kihangsúlyozásával, majd a visszatérés előtt a gyöngyöző játék is újra hallható. A visszatérésben nagy meglepetések nem érik az embert. Viszont a cadenza, amelyet Anda maga komponált – az erről szóló fejezetben olvashatunk róla – most előadási szemszögből is nagyon jól felépítettnek tűnik. Bár zongorista szemmel nézve nagyon nehéz technikailag, természetesen Anda számára nem probléma az eljátszása, igaz, a lehetőségek határáig hajszolja magát a tempókkal. A tétel zenekari záró sorai talán egy hajszalnyival gyorsabbak, mint a kezdetek, de ez nem zavaró, mivel a karakter nem változott meg.

A második tételre a legjellemzőbb a tökéletes idő- és tempóérzék. Már az elején érezzük, hogy ez a megfelelő tempó ehhez a tételhez, de amikor a zongora belép, akkor látjuk igazán, hogyan lehet kitölteni tempóingadozás nélkül a balkézben triolákkal kísért dallamot, amely két nyújtott ritmusból álló lépéssel indul. Az idő megáll, de a zene nem. Anda egy pillanatra sem esik ki a folyamatból. Később is csodálatra méltó a triola-duola együttjáték a két kézben, például az 50. ütemtől, ahol a jobb kéz lefelé ívelő nyolcadokban mozgó dallamát triola basszus kíséri. Harmónia, nyugalom jellemzik ezt a tételt, mely méltán vált híressé világszerte.

A harmadik tételben a zongora nagyon precízen és plasztikusan játszik. A tizenhatod–mozgásos skálámenetek néhol gyöngyözően, máskor szertelenül, de mindig ritmikusan szólalnak meg. Ebben a tételben is Anda különleges hangjában gyönyörködhetünk, mely erőteljes, ugyanakkor sosem durva, de leginkább líraiság jellemzi. Minden frázist tökéletesen formál, dinamikailag is kifinomultan követve az íveket. A kiemelkedő számomra azonban a cadenza, melyet szintén Anda komponált. Szinte a magáénak érzi a hallgató, olyan nagy meggyőzőerővel játssza. Mindössze egy témát használ föl a cadenzában, mely így mégsem unalmas, mert az interpretációja lenyűgöző. Bár Anda szándékosan nem alkalmaz a kottában semmilyen utasítást a cadenzákra vonatkozóan, meglepő színességgel adja elő

művét. Dinamikailag és tempókra vonatkozva egyaránt szélsőséges, mégsem ölt csapongó jelleget.

Chopin: Keringők (a-moll, F-dúr és Asz-dúr)

A következőkben Anda Chopin-keringők felvételeiből válogatok. Ezeket a műveket 1975-ben, halála előtt egy évvel vette fel.

Az op. 34-es sorozat második darabja, az a-mollban íródott keringő balkéz-témáját Anda visszafogottan és kontrolláltan adja elő. Várjon Dénes így nyilatkozott Anda ezen felvételéről: „Nagyon tetszenek a *Chopin Keringők* felvételei, különösen az a-moll, melyre én Anda búcsújaként tekintek.”¹⁷ Dinamikailag finoman nyit-zár, nem esik túlzásba. Amikor a jobbkez átveszi a dallamot, egy kicsit nagyobb szabadságot enged meg magának, de nem tör ki a tempó által diktált lüktetésből. A 37. ütemtől még mindig tartja a tempót, pedig itt általában nagy előrefutásokkal szokták megoldani a karakterváltást, bár a kottában erre irányuló jelzés nem található. Azonban Anda hű az általa megkezdett tempóhoz. Korántsem vontatott azonban ez a rész, inkább nagyobb feszültséget teremt ezzel a „visszatartással”. A legnagyobb szabadságot a mozgás terén talán a moll középrészben enged meg magának. Ezekkel a kicsi lassításokkal és előremenésekkel is nagyon finoman bánik. Amikor aztán visszatér a balkéz-téma, itt már rugalmasabb, mint az elején, jobban érezhető a keringő lépéseinek egyenetlensége, a hanggal is még gyengédebben bánik. Sokféle *pianot* hallunk tőle ebben a darabban, amikor azt gondolnánk, már nem lehet lejjebb menni a hangerővel, neki még sikerül. A kódában jóleső *crescendót* alkalmaz, végre egy új szín, mely nem a *pianokat* gyarapítja. Különböző dinamikailag a legkényesebb részhez érkeztünk, *pp* alappal kell a *crescendo-decrescendót* végrehajtani, ráadásul háromszor ismétlődik az anyag. Anda csengő hangon fűzi ebbe bele a jobbkez mondanivalóját, ezzel el is terelve figyelmünket a balkéz feladatáról. A befejezés Andához méltó egyszerűséggel történik, minden hatásvadász érzélgősség nélkül, egy kicsi lassítással ér véget a mű. Ahogy azt Chopin is gondolta.

Az op. 34 következő darabja, az F-dúr *Valse brillante*. Anda bravúrosan oldja meg ezt a technikailag nem túl komplikált, ám formailag a sok ismétlés miatt nem

¹⁷ Várjon Dénes: Géza Anda – commitment to a legacy, in: *Concours Géza Anda Newsletter*, no.13. 2005. április, 2.old.

könnyű darabot. A darab súlyos domináns szeptim akkordokkal indul, határozott ritmussal, majd ennek állít kontrasztot a bizonytalan hangnemű nyolcadolós jobbkez témakeresgélése. Itt Anda a kottában látható *crescendo* ellenére mintha még egy kicsit halkítana is a tonikára érkezés előtt. Ezzel az ellentétes gondolkodással nagyobb hatást ér el, és így nagyobb hangsúlyt kap a tekergő főmotívum. Majd a 49. ütemben szólal meg az első igazi melódia, négyszer egymás után pici eltérésekkel kísérvé a basszusban. Ezt Anda fantasztikus érzékkel keveri bécsi keringő ritmussal, ettől kap lendületet ez a passzázs és a következőkben is használja ezt a megoldást. A jobbkez szeptim lépése is sokszor, hatszor ismétlődik. Itt a teljes ütem értékű oktávok az előző résszel ellentétben az ütem egyen indulnak, majd kétütemnyi előkéekkel ellátott negyedek ugrálása következik fölfelé, majd lefelé. Ezt a textúrát élénkíti fel Anda ismét a ritmusjátékkal, időnként olyan táncos kedvvel, hogy szinte a hallgató is felpattan a székből. Szép hangszínváltással mutatja meg a motívum kisszekunddal való feljebbhelyezését. Később, a főtéma visszatérése után a balkéz dallam bukkan ki meglepően éneklően a kíséretből. Majd a *perdendosi* résznél deklamált hangokat hallunk. A rövid befejezés csattanósan ér véget.

Az op. 69. Asz-dúr *L'adieu* keringő Chopin búcsúja szerelmétől, Maria Wodzinskától. Már a darab kezdetét is áthatja valami szomorúság, melyet páratlanul vékony, mégis átható hanggal játszik Anda. Egyszerűség jellemzi játékát, mely sosem unalmas. A téma másodszeri eljátszása egy hajszállal erőteljesebben indul, majd a második felében megint visszavesz és elvékonyítja a hangot. A balkéz kíséret mindig tökéletesen játszik az idővel, sosem automatikus, hanem külön szólam, amelyre gondosan odafigyel az előadó. Időnként finoman érezhető, ahogy meghúzza a második negyed, bécsiessé téve egy pillanatra a keringőt. Azonban a harmadik negyed mindig időben érkezik. A középrészben előtérbe helyezi a balkéz dallamot a jobbkez csilingelő játékaival szemben. Később az egymással ellentétes irányú és lüktetésű frázisok szembeállítását halljuk igényesen megfogalmazott módon: lendületes *crescendo* vezet a *fermátáig*, de a tercelő dallam lüktetése megnyugtatja a hangulatot, hogy aztán újrakezdhesse ezt a folyamatot. Ezután már csak a befejezés maradt, még egyszer az első témát halljuk. Talán itt, utoljára játssza a legnyíltabb hangon, mint aki bátran néz szembe az elválással.

Schumann: Szimfonikus etűdök

A következőkben *Robert Schumann: Szimfonikus etűdök* felvételeiről olvashatunk. Anda ezt a művet kétszer is lemezre vette. Először 1943-ban, majd pont húsz évvel később, 1963-ban. Mindkét felvétel Berlinben készült. Ebben az elemzésben az 1963-as felvételt tekintem alapul – a korai hangfelvétel gyenge minősége miatt – csak a két felvétel közötti nyilvánvaló különbségekről teszek említést.

A Téma méltóságteljes, de nem túl lassú tempóban indul, a hosszú *arpeggiók* szép dallamosak. A középső szólamban szereplő két ütemen át tartó trillát érdekesen lelassítva, az utókat melodikusan játszva fejezi be. Az utolsó frázis erős *diminuendoval* zárul az 1943-as felvételen, míg a másikon a kottajelzésnek megfelelő *crescendo* hallható az utolsó három negyedben. A szólamok kiemelése is különböző: az első felvételen a szoprán, a másodikon a balkéz tenor szólama dominál.

Az első etűd pattogós karaktere az újabb felvételen jobban kiéleződik, talán egy hajszálynit gyorsabb is, mint az elsón. A markáns különbség a két verzió között azonban az etűd befejezésénél figyelhető meg. A korai lemezen lassítással, *diminuendoval*, teljesen elhaló tónusban szinte lekonyul a vége. Míg a másik felvételen sem a karakter, sem a dinamika nem változik az előzményekhez képest, csak az utolsó ütemben halkít egy kicsit. Ismétlést egyik felvételen sem hallunk.

A második etűd gyönyörű *espressivo* karaktere nyilvánvaló már a kezdetektől. A korai felvételen ez inkább *agitato* jellegű. A második részre való áttérés egy felütéssel történik, amely sajnos az 1963-as felvételen egy rossz vágás következtében nem hallható tisztán. Az első felvételen azonban világosan kiderül Anda szándéka: egészen lelassít és hangerőben is visszavesz, szinte időn kívülé válik. Aztán persze felveszi a tempót, és úgy folytatja tovább. A későbbiekben is merészen játszik a tempóval. Ebben az etűdben sem ismétél.

A harmadik etűd virtuóz jobbkez passzázsait kiválóan eljátszó Andától ebben a variációban még ismétléseket is hallunk. Az ismétlésnél pedálosabb a játékmódja, a balkéz dallamot jobban kihangsúlyozva. A fiatalkori felvételen azonban mindvégig a balkézre koncentrálnak jobban, a jobbkez szinte elhanyagolható

kíséret szerepét tölti be. A második részben gyönyörűen összefolyik a két kéz harmincketted mozgása, szinte nem tudjuk megkülönböztetni a bal és a jobb kéz játékát.

A negyedik etűd az első felvételen frissebb tempót kapott, és csak az első felét ismétli. A második lemez ezzel szemben picit komótosabb, ez nagyobb súlyt kölcsönöz játékanak, és fegyelmezettebbnek is hat, mivel nem hagyja kitérni a tempót semmilyen irányban. Ezen a felvételen mindkét részt megismétli, és a második rész repetíciójánál az utolsó ütemeket rendkívül súlyosan, *tenutos* hangokkal adja elő, egyre hosszabb és erősebb akkordokkal vezetve tovább *attacca* a következő etűdhez.

Az ötödik etűd *scherzando*ja szépen megvalósul a *staccatokkal*, és azon a néhány helyen, ahol lehetőség van rá, ügyes kontrasztot állít *dolce*ba hajló hangvétellel. Ismétlést itt is csak a második felében hallunk. Az korai verzió nem sokban különbözik, hacsak a melléütéseket nem számítjuk. Talán líraibb hangvétele különbözteti meg a késői felvételtől.

A hatodik etűd az egyik legnagyobb bravúr a felvételen. Rendkívül virtuóz játéka lenyűgöző, mely kifinomult dinamikával és kontrollal párosul. Ismétél mindkét részben, de sosem játszik egyformán. Először a jobbkez dallamot helyezi előtérbe, ismétléskor szárazabb, pedál nélküli előadásában a balkéz hüvelykujj által játszott kopogó dallamot halljuk erősebbnek. A második részre való áttérés zökkenőmentes, marad a balkéz kopogása és a pedál mellőzése. A korai felvételen merészebben bánik a dinamikával, ami időnként egy kicsit ijesztgetős hatást kelt, de ezt a második felvételen elhagyja. Külön mosolyt csal az ember arcára az eddigi nyolcadmozgást megtörő három tizenhatod rendkívül gyorsnak ható és precíz, már-már ütőhangszerre vagy cimbalomra emlékeztető játékmódja. A második rész ismétlése pedálos, még erőteljesebb, briliáns befejezéssel, ahol az utolsó akkordban Anda a kontra *ciszt* is bejátssza a basszusban a hatás kedvéért.

A következő darab az öt postumus variációból¹⁸ került ide, amiből Anda csak két darabot tűz az etűdök közé. Itt a második variációt játssza. A fiatalkori interpretáció meglehetősen kiforratlan, ez talán nem is meglepő egy huszonkét éves

¹⁸ Schumann öt további variációt komponált a műhöz, azonban nem világos, hogy a darab melyik részébe gondolta beilleszteni őket.

fiatalembertől, ezért ezzel nem is szeretnék foglalkozni mostani írásomban. Az 1963-as verzió azonban már egy érett művész játéka mind a tempók tekintetében, mind dinamikai merészségben. A lassú indulás után a téma tizenhatodos verzióját frissebben játssza, a balkéz virtuóz és merész *crescendokkal* lepi meg a hallgatót. Majd a hárfaszerű kíséret és a keresztezett jobbkez mélyen bűgő dallama varázslatosan szól.

A hetedik etűddel visszatér az eredeti darabhoz. Ez a lovagló ritmusra emlékeztető variáció tömörszerű textúrával és teraszos dinamikával rendelkezik, ami eléggé meghatározza az előadásmódot. Azért Andának sikerül izgalmassá tenni szélsőséges dinamikával, frazeálással, *tenutos* hangok és *legato* váltogatásával.

A nyolcadik darab kontrapunktikus anyaga szerteágazó és szövevényes, amelyben nem minden előadónak sikerül kiigazodni. Anda Géza nem tartozik közéjük. Előadásában kristálytisztán hallhatjuk az egyes szólamok irányát, kényesen ügyel a díszítések pontosságára. Minden hang a helyén hallatszik. Ez olyan átütő eredményt hoz, amely a székhez szögezi a hallgatót. A darab második fele visszafogott *piano* indul, hogy aztán később visszatérjen az erőteljes deklamált stílus. A végére érve őszintén sajnálom, hogy nem ismétli meg a második szakaszt.

Újabb postumus variációhoz érkeztünk, az utolsó, ötödik darabhoz. Mind közül talán a legérzékibb, legszebb darabja a függeléknek. Áttetsző, lebegő, szinte pókhálószerű struktúrájában a súlytalan helyen ereszkedő dallamot a balkéz nyugalmasan kíséri. Anda tökéletesen eltalálja mind a karaktert, mind a tempót, nem zökkenti ki semmi a nyugalomból, mely elengedhetetlen ehhez a variációhoz. Anda álmodozik, és mi látjuk az álmait.

A kilences etűd híresen nehéz passzázsait Anda könnyedén megoldja. Fel sem merül az emberben, hogy valóban komplikált technikai kérdésről van szó. A 41. ütemben kezdődő nyolc ütemes szakasz pedig szinte lejátszhatatlan az eredeti tempóban. Anda ezt is szinte makulátlanul győzi.

A tízes variáció nagyon komplex darab. Technikailag meglehetősen nehéz, virtuóz. A balkéz szüntelen *non legato* tizenhatodjai és a jobbkez súlyos akkordjai ellentétben állnak, mégis, együtt pattanásig feszítik a helyzetet. Anda ezt feszesen irányítja, biztos kézzel, férfias erővel. A befejezés előtt két ütemmel állítja le egy kis

*ritenuto*val egy pillanatra ezt a *perpetuum mobile*t, hogy lélegzetvételnyi szünet után, újult lendülettel fejezze be az etűdöt. A darab fiatalkori verziójában említésre méltó virtuozitással állunk szemben, szinte már a hallhatóság küszöbén járva. Mindenestre lenyűgöző technikai teljesítmény.

A tizenegyes etűd egy újabb gyöngyszem. Ezt a magával ragadó, hömpölygő folyamatot Anda fantasztikus egyensúllyal adja elő. A két kéz különböző karaktere kiegészíti egymást, a jobbkezes duója csodálatos érzékkel emelkedik-süllyed, a két szólam összefonódik, majd szétválik. Itt újra bebizonyosodik Anda páratlan időérzéke: úgy tudja kitölteni az időt, hogy az se nem húzza vissza, se nem sűrgeti a folyamatokat. Az 1943-as felvételen megint csak kiérződik a fiatalkori hév, Anda néhol elragadtatja magát, meghajtva a tempót. A második lemezen fegyelmezett, ugyanakkor szenvedélyes játékot hallunk, egy érett férfi vallomását.

A tizenkettes, befejező etűd nagyszabású, hosszabb lélegzetű darab. Előadói szempontból kicsit komplikált a témák többszöri megismétlését, a hosszú szekvenciák vonulatait, hangnemi csapongásait úgy interpretálni, hogy ne essen szét, ne váljon vontatottá. Anda ezt egy viszonylag gyors tempóval, helyenként picit kapkodva hidalja át. Ugyanakkor dinamikailag ügyesen építi fel az egyes meneteket, képes feszültséget teremteni hosszú passzázsokon keresztül. A befejezés csillogó tűzijátéka igazi jutalomjáték az előadónak. És ebben az esetben Anda Géza bravúrosan aknázza ki a szerző által felkínált lehetőségeket.

Kritikák Anda Gézáról

Anda Géza felvételeiről számtalan kritika jelent meg, legfőképpen külföldi kritikusok tollából. Magyar nyelven nem túl sok írás található, ezért is választottam bemutatásra ezeket a ritkaságszámba menő, a következőkben olvasható Mozart-kritikákat, mert így képet kaphatunk Anda Mozart-játékáról magyar szemmel, Fáy Miklós és Varga Péter szemüvegén keresztül. Brahms B-dúr zongoraversenyét Fáy Miklós egyszerre dicséri és kritizálja.

A hangversenyeiről megjelent magyar nyelvű kritikák közül kiemelkedő Kroó György Anda két, 1967. évi budapesti koncertjét méltató írása az Új Zenei Újság korabeli számában. Jemnitz Sándor Anda Géza 1941-ben rendezett diplomakoncertjéről írt, melyben Arturo Benedetti Michelangeli-hez hasonlítja a tizenkilenc éves zongoraművész játékát. Péterfi István szintén lelkes beszámolóját olvashatjuk a diplomakoncertről. Bartha Dénes két írása is foglalkozik Andával. Az 1940-ben adott Mengelberg által vezényelt Brahms Zongoraverseny előadásáról és egy 1943. évi szólóestjéről adnak hírt.

Bartók három zongoraversenyének egy koncerten való előadása olyan momentuma Anda karrierjének, melyet – bár magyar kritika híján külföldi író tollából származó kritikán keresztül mutatom be – mindenképpen említésre méltónak találtam ebben a kritika-füzérben.

A kritikákat végigolvasva elmondhatjuk, hogy a korabeli hazai szakmai élet elismerte Anda művészetét. Fiatalon ígéretes tehetségnek tartották, karrierje csúcspontján néhány koncert erejéig hazalátogatva szintén elimerő szavakra ösztönözte a magyar zenekritikusokat. Most már csak az a kérdés, vajon halála óta miért nem beszélünk róla többet és elismerően?

Az alább bemutatott szövegrészek az eredeti kritikákból vett idézetek.

Hangversenykritikák

1. Kritika Anda 1940. évi Mengelberggel adott budapesti koncertjéről:

Bartha Dénes¹⁹

[...] Az est szólistája, Anda Géza vitathatatlanul egyike neves pianistagárdánk legifjabb nemzedéke legtehetségesebb képviselőinek. Ez idáig elsősorban briliánsan virtuóz pianisztikus feladatok megoldójaként becsültük nagyra. Hogy most a sokkalta kevésbé tündöklő, ám zeneileg és tartalmilag annál súlyosabb Brahms-művek egyikét, a technikailag és szellemileg egyaránt rendkívül nehéz B-dúr zongoraversenyt választotta, önmagában is szép bizonyossága a fiatal pianista őszinte elmélyülés iránti szándékának. Nem csoda, hogy e hatalmas és felelősségteljes feladatot azonnal – mondhatni első nekifutásra – nem tudta hiánytalanul megoldani. Ritmikai egyenetlenségek, motiválatlan melodikai–dinamikai nyerseségek is bebecsúsztak az első két tételbe; az Andante bensőséges előadása szerencsére messzemenően kárpótolt (kivételesen nemes, éneklő hangjával Szabó Pál szólógordonkás emelkedett ki a zenekarból), s kárpótolt az Allegro grazioso friss verve-je. Nagyszerűen érvényesült e zárótételben a koncertdobogóra, reméljük, mihamarabb visszatérő szólista pompás manuális készsége, megkapó technikai ragyogása.

Pester Lloyd, 1940. október 4. péntek (reggeli kiadás)

¹⁹ Bartha Dénes Emlékkönyv, szerkesztette Gádor Ágnes és Szirányi Gábor, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Gádor Ágnes fordítása, 2008, 372. old.

2. Két kritika Anda 1941. évi diplomakoncertjéről:

Péterfi István: Zongoraművészeti oklevélpályázat²⁰

Anda Géza nevét már számos nagysikerű nyilvános szereplése alapján a beérkezett művészek között tartja számon a közönség, és most Dohnányi mester művészképző tanfolyamának bevégzésével a főiskola zsürije is biztosan örömmel adja át az oklevelet a kiválóan tehetséges fiatal művésznek. Szerdán önálló koncert keretében folyt le a vizsga a Zeneakadémián. Händel: Ciacona con Variazioni, Mozart: A-dúr szonáta, Liszt: h-moll szonáta, Schumann: Toccata (C-dúr), Brahms három intermezzója és Dohnányi két etűdje állott a nagyigényű programon, melyet mindvégig elsőrendű virtuóz képességekkel, tömör, erőteljes billentéssel, színes, zengő tónussal játszott Anda Géza. Tudása, talentuma az új magyar pianista nemzedék első soraiban jelölik helyét és azt hamarosan nemzetközi elismeréssel fogja betölteni.

(Újság, 1941. június 5.)

Jemnitz Sándor²¹

ANDA GÉZA,

dr. *Dohnányi Ernő* zongoraművészképző tanfolyamának növendéke szerdán este önálló hangversennyel pályázott a *Zeneművészeti Főiskola* zongoraművészi oklevelére. Ezt az oklevelet kétségkívül meg is kapja, *meg is érdemli*. Elvégre az efféle írás mégsem egyéb kitüntetőbb jellegű iskolai végbizonyítványnál. Igazi művészetet oklevéllel bizonyítani úgysem lehet! Ott viszont, ahol ilyen *papírbizonyítékok* többet számítanak az *élet* bizonyítékainál, úgysem beszélhetnénk többé igazi kultúráról, legfeljebb – kultúr hivatalnoki szervezettségről, zenei bürokráciáról.

A tizenkilenc éves Anda Géza tehetségében érdekes kettősséget figyelhettünk meg, ellentétes tényezők olyan párosulását, amely *Arturo Benedetti-Michelangeli*

²⁰ Péterfi István: Fél évszázad a magyar zenei életben – válogatott zenekritikák (1917–1961), Zeneműkiadó, 1962

²¹ Jemnitz Sándor válogatott zenekritikái, szerkesztette Lampert Vera, Zeneműkiadó, 1973, 341–342. old.

játékára emlékeztet leginkább. Zongorára termett, izmos kéz jelzi feltűnően hosszú és biztos ujjaival, hogy Anda Géza útjából a sors eleve eltüntette a természetes akadályokat. Mennyi idő és energia vész el gyakran a testi alkalmatlansággal vívott keserű küzdelmekben! Igaz viszont, hogy vannak művészek, akiképpen ezeken a gátlásokon edződtek meg és fejlődtek naggyá...

Született *virtuózkészség* párosul Anda Géza tehetségében szinte ellentmondóan *lágý* kedéllyel.

„Virtuóztípus” alatt az előadóművészeknek bizonyos rámenősen lendületes típusát képzeljük el, s némi joggal, mert természetszerűen ezek a fogalmak állnak közel egymáshoz. A virtuóz a felfokozott fényhatások embere, tehát egyénisége szerint cselekszik, ha ragyogni, tündökölni akar, s nem alkalmazza a „csökkentett világítás”-t. A *lágý* kedélyű, ábrándos ifjú viszont szívesen vonul vissza hangulatlámpák és fél szavak homályába.

Anda Gézáról fiatal katonák jutnak az eszünkbe, akik teljes fegyverzetükben, marcona, elszánt hősként toppannak elénk, de ha leveszik fenyegető rohamsisakjukat, leányosan hamvas arcukkal lepnek meg minket.

Thomas Mann „Elcserélt fejek” című új könyvében olvashattuk, miféle kölcsönhatásban módosítja és alakítja egymást a „fej” és a „test”, illetve a *szellem* és az *anyag*... Anda Géza nagy esélyekkel indul el pályáján, de fejlődésének eredménye attól függ, hogy ellentétes adottságai elszigeteltek maradnak-e, vagy pedig áthatják-e egymást, s hogy lesz-e benne annyi művészi és emberi önismeret, amennyi nehéz feladatához, a kellő benső egyensúly megteremtéséhez szükséges.

(1941. június 6.)

3. Kritika az 1943. évi budapesti koncertjéről

Bartha Dénes²²

Anda Géza zongoraestje

A magyar zeneélet és a velünk szomszédos Német Birodalom zeneélete – manapság meglehetősen szegény lett tulajdonképpen zongoravirtuózokban. A legjobb, leghíresebb neveket is (mint Gieseking, Backhaus, Fischer, Ney, nálunk Dohnányi, Böszörményi-Nagy, Károlyi vagy Faragó) általában inkább elmélyedésre hajlamos művészként becsülik, semmint szűkebb értelemben vett virtuózokként.

Annál jelentőségteljesebb és örvendetesebb, hogy Magyarország a híres Dohnányi-iskolából kikerült fiatal Anda Géza személyében az európai zeneéletnek nem mindennapi formátumú, kifejezetten virtuóz tehetséget ajándékozhat. Manuális készségét tekintve a fiatal művész technikájának félelmetes biztonságával, bámulatos pszichológiai adottságaival, fortéinak dübörgő erejével, zongorajátékának csengő hangszínével bizonyára korunk legjobb zongoravirtuózai közé kerül.

Ezt persze már előre tudtuk. Hogy hangversenyét ilyen feszült érdeklődéssel vártuk, annak inkább az a kérdés volt az oka, hogyan alakul e nagyszerű zongorista-tehetség szellemi-zenei fejlődése; hogyan sikerült jelenleg Berlinben folytatott tanulmányainak sokrétű szellemi benyomásait feldolgozni és érvényre juttatni.

Erre a kérdésre a pénteki, nagyszámú és lelkes közönség előtt megtartott szólóest figyelemreméltóan pozitív választ adott. Felfogásában egészen nyilvánvaló elmélyülni akarás nyilatkozik meg, mégpedig mind a műsorválasztást önmagában (Bach, Mozart Chopin, Debussy, Ravel műveivel), mind pedig az előadás szellemi figyelmét és formai egységét tekintve. Különösen világos ez a törekvés a figyelemre méltóan cizellált és tárgyilagos, a formai elemeket erősen hangsúlyozó, elsősorban architektonikus gondolkodású késői Mozart-műben, a *D-dúr szonátában* (K. 576): a formai kiegyensúlyozottságnak és a hangzásbeli dinamikai aszkézisnek ez a foka (Anda e téren talán egy kicsit túl messzire is ment) kétszeresen is elismerésre méltó egy ennyire virtuóz képességű fiatal zongoristánál.

²² Bartha Dénes Emlékkönyv, szerkesztette Gádor Ágnes és Szirányi Gábor, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Gádor Ágnes fordítása, 2008, 325–326. old.

Nem kevésbé volt érdekes és figyelemre méltó Chopin *b-moll szonátájának* előadása, ahol a Doppio movimento keményen kikalapált ritmusaiban s a Gyászinduló pompásan megragadott monotóniájában jutott a legmegragadóbban kifejezésre az a – nyilvánvalóan német mintaképektől ellesett – törekvés, hogy erős expresszivitást érjen el szentimentális érzelmes ábrázolás nélkül. (A Scherzo főtémája a rohanó tempó miatt nem sikerült egészen tisztán, és a Presto-Finálét kísértetiesebbnek, tovasurranónak, dinamikailag visszafogottabbnak képzeltük.) Anda már megtanulta, hogy a dinamika okos visszafogásával és már-már merev tempótartással nagy feszültséget hozzon létre. Ilyen fiatal művésznek valóban nem róható fel, hogy ez bizonyos görcsösség nélkül egyelőre még nem egészen sikerül.

Bach *Chaconne*-jének Busoni-féle átdolgozása, amely a műsort nyitotta, jól megvilágította a művész bámulatos virtuozitását (főleg mesés oktávtechnikáját). Bach szellemét persze nemigen lehetett érezni ebben az à la Busoni romantikus hangzásorgiában. Vajon miért részesítik előnyben zongoristáink még mindig ezeket az anakronisztikus Busoni-feldolgozásokat a számtalan eredeti Bach-mű rovására?

A műsor második felét Anda elismerésre méltó módon Debussy és Ravel műveinek szentelte (e szerzők nagyon is keveset szerepelnek hangversenyeink műsorain). Persze az olyan műveknek az intim hangzásvilága, mint például a *Voiles*, művészünk számára egyelőre még bizonytalan és félénken megközelített terület. Annál inkább elemében érezhette magát Anda a *Feux d'artifice* ragyogó virtuozitálásában, s ezzel a kitűnő ifjú virtuóz – mint egyébként műsorainak többi részével is – szívélyes és jól megérdemelt tapsot kapott.

Pester Lloyd, 1943. február 20. szombat (esti kiadás)

4. Kritika az 1957. április 26.-i müncheni Bartók zongoraversenyekről

Michael Cookson²³

Az 1957. április 26.-i koncert a müncheni Herkulesaalban kétségtelenül emlékezetes esemény volt. Először csendült fel egyazon hangversenyen Bartók

²³ www.musicweb-international.com/classrev/2006/Feb06/bartok_concerti_anda_col_legno20091.htm, Kertész Judit fordítása.

három zongoraversenye Anda Géza (1921 – 1976) és a bajor rádió Szimfonikus Zenekara előadásában, Ernest Bour, francia karmester irányítása alatt. Anda először a 3., majd az 1. zongoraversenyt adta elő. A szünet után következett a 2. zongoraverseny. Szerencsére ezt az 1957. évi történelmi koncertet felvételen rögzítették; a dicséret a Col Legno kiadót illeti azért, hogy ezt a kivételes eseményt hozzáférhetővé tette.

A müncheni koncert lenyűgöző lehetett a jelenlévők számára. Karl-Heinz Ruppel kritikus beszámolója szerint a közönség olyan lelkes volt, hogy Andának meg kellett ismételnie a 2. zongoraverseny utolsó tételét ráadás gyanánt. Még manapság is csak kevés zongorista teszi ki magát azoknak a mentális és fizikai igénybevételnek, amelyet ez a hármasszó megkövetel. Valóban, ez volt az egyetlen alkalom, hogy Anda egyetlen este alatt eljátszotta mind három versenyművet. [...]

Az 1. zongoraverseny frenetikus és ütőhangszeres hangzású nyitó tételét Anda lenyűgöző erővel és agresszióval játssza. Az *Adagio*ban a misztérium és a dráma mennyisége épp megfelelő. A zárótétel gyors, tomboló táncát virtuózan, izgalmasan és nyomatékosan adja elő. [...]

A 2. zongoraverseny: [...] itt szólistaként Anda mesterien uralja a tétel rendezetlenségét. A második tétel fenyegetően indul, nyugodt tempóban és növekvő feszültséggel. Anda meggyőzően hozza a szerteágazó hangulatokat ebben a homályos és rejtélyes tételben. A bűbájt és a költészetet sugárzó játékot vibrálással és eleganciával ellensúlyozza. Anda a látványos és kirobbanó tetőpontot a fináléban olyan hatalmas spiritusszal, energiával és pezsgéssel adja elő, mint amelyet ez a nyugtalan és lendületes zene megkövetel. A legnagyobb benyomást az teszi, ahogyan Anda a zene természetes vad ritmusában rejlő erőre helyezi a hangsúlyt.

A 3. zongoraversenyben Anda igazán otthon van a zenében, ahogy a kisujjából rázza ki a virtuóz passzázsokat és a pikáns diszsonanciákat. A szólista csodálatos képességről tesz tanúbizonyságot a nyugodt és viharos epizódok tökéletes kifejezésű kontrasztos előadásával. A lassú tételt Anda tulajdonképpen úgy adja elő, mint egy alázatos könyörgést, sakkban tartva Bartók szokásos démonjait.

5. Kritika Anda két Erkel színházbeli koncertjéről, 1967

A mikrofonnál Kroó György²⁴

A Svájcban élő magyar pianista, Anda Géza, mintegy negyedszázadnyi távollét után diadalmasan tért vissza hazájába, és Erkel színházbeli két koncertjén olyan fogadtatást kapott a budapestiektől, amellyel publikumunk csak a legnagyobbakat szokta elkényeztetni. Zenekari estjén – Lehel György kitűnő vezényletével, az igen jó összeállításban és formában játszó Filharmóniai zenekar kíséretével – Beethoven tolmácsává szegődött, és először a *c-moll zongoraverseny* lassú tételében érezte meg előadói egyéniségének jelentőségét. Mint Bartók *II. zongoraversenyének* szólistája, szószólója, az előadóművészet kivételesen magas csúcsaira ragadt magával. Talán csak Szvjatoszlav Richter játéka hagyott bennünk ilyen mély, kitörölhetetlen benyomást e remekműről, amelyet most Anda lenyűgöző virtuozitással és páratlanul szuverénül adott elő. A zongorázásnak és a mű ismeretének ilyesfajta fölénye a romantika korában bizonyára alkalmas lett volna arra, hogy a közönség az előadóművészen emberfeletti jelenséget, tüneményt lásson. Anda Bartók zenéjének hallatlan mozgásenergiáját, dinamizmusát, sodrását érezte elsősorban, de odavarázsolta a zongoraszólamba a bartóki zenekar sajátos színeit is, mint lebilincselő tolmácsolásának talán legegyénibb jeleit.

Szóloestjének műsora önmagában is arról a roppant igényességről árulkodott, amit a művész önmagával, de közönségével szemben is támaszt. Az op. 120-as *A-dúr szonáta* Schuberttől, Schumann *Davidsbündler-táncai* és Chopin op. 25 szám alatt összefoglalt *12 etűdje* – impresszárió-nyelven szólva, ilyen műsorról csak az viszi vásárra a bőrért, aki nemcsak tudásában, nemcsak virtuozitásának erejében, de muzsikusként egyéniségének vonzóerejében is biztos.

Anda zongorázásának varázsa mindenekelőtt rendkívüli billentéskultúrájában rejlik. Ehhez hasonlóan szép zongorahang csak nagyon-nagyon kevés van a világon. Sokszor egy-egy harmóniának a pusztán leütése, megszólaltatása után valóságos fizikai örömet éreztünk. Hihetetlenül sok színnel és árnyalattal zongorázik, zongorahangjának különös magas csengése a magas regiszterekben egészen egyedülálló. Amikor futamokat, méginkább hosszabb, kötött skálaszerű melódiákat

²⁴ A mikrofonnál Kroó György. Új Zenei Újság 1960–1980, Zeneműkiadó 1981, 116–118. old.

játszik a billentyűzet teljes szélességében, úgy változik a hang színe, mintha emberi hangok váltanák egymást: az alt tenorra válik, a tenor basszussá sötétül. Azután itt vannak ezek a különös, alig megütött, szinte csak kitapintott, átfutó, átsuhanó középszólamok, a Schumann-műben, amelyek Anda előadása köré már-már hoffmanni atmoszférát varázsolnak. Technika ez még, csak a billentés kérdése? Távolról sem. Már régesrég a zenéről beszélünk. Egy eredeti, jelentős művészegénység megnyilatkozásairól. Igaz, külön is elámulunk könnyed staccatóin, megállíthatatlan trilláin és fenomenális pianista technikájának tucatnyi tűzijátékán. De a nagy élményt mégis csak az adja, hogy a zenével találkozunk. A csodálatos Schubert-szonátát úgy játssza, mint a honvagy dalát; valami könnyesen édes átszellemültséggel, mint a dallam és a harmónia vallomását. És az egész, mintha távolról jönne, félig álom, félig emlék. A *Davidsbündler-táncok* közül is a lírai karakterképek a legszebbek: *Innig, Einfach*, és ami mindennek a koronáját jelenti, a múlt visszaidézett hangja: *Wie aus der Ferne* – mintha a távolból szólna. A Chopin-műveket sem etűdként értelmezi; fáradhatatlan ujjai, testének csodálatos rugalmassága, tévedhetetlen memóriája most is a szellemet szolgálja. Ez nem a mazurkák és polonézek Chopinje, nem a hősi és nem a meditáló. Ezer arca van, de ami most a leginkább szembetűnik rajta, néhány sötét, szenvedő, drámai vonás. Különösen a *cisz-moll* és az *a-moll* etűd marad felejthetetlen. Semmi kétségünk sem maradt: Anda igazi művész.

Magyar Rádió Új Zenei Újság, 1967. május 12.

Hanglemezkritikák

Fáy Miklós: Anda, de gyönyörű²⁵

Itt van előttem, olyan rusnya borítóval, amelyet kitalálni is nehéz, egy porcelán Mozart-fejjel a borítón két zongoraverseny az Anda-sorozatból. A Koronázási, és a C-dúr filmzene. És jöhetnek az egyszavas, felkiáltójeles mondatok. Fantasztikus!

²⁵ Fáy Miklós: Anda, de gyönyörű, *Élet és irodalom*, XLIX. évf. 32. szám, 2005. augusztus 12.

Klasszikus!! Gyönyörű!!! A klasszikus persze megszorítva értendő, mert igen, klasszikussá vált a zenekar mérete meg a Mozarteum hangzásának egyensúlya, valahogy pont olyan a fúvósok és a vonósok aránya, amilyennek lennie kell, el lehet tőle térni, de akkor az ember németesnek vagy angolosnak érzi az interpretációt, attól függően, hogy a vonósok vagy a fafúvók kerülnek túlsúlyba. Tekintve, hogy Anda a zongora mellől vezényel, ez is az ő érdeme. De az ő érdeme az is, hogy a hatvanas években lemezre vették a teljes Mozart-sorozatot, az összes zongoraversenyt. Az már csak firtor, hogy azóta visszatértünk a „best of”-hoz, kapható ugyan az összkiadás, de aligha a legkelendőbb cikk a piacon. Ugyanakkor Anda Géza egyáltalán nem valami megcsontosodott mozartiánus, a Koronázási zongoraversenyben talán éppen azért a legmulatságosabb az utolsó tétel, mert annyira nincs harmóniában a zenekar és a zongora. Nem a hangzást tekintve, hanem a felfogás kérdésében. A zongora folyton virgonckodik, előreszaladgál, nehezen szorítja be magát a metrum kereteibe, a zenekar viszont kérlelhetetlen, itt, kérem, csoportérdek van, magasabb szempont, nem lehet húszan húszfelé muzsikálni.

A vicc az, hogy a C-dúr koncertben viszont éppen az a szép az első tételben, ahogy minden együtt van, ahogy a zenekar rá tud indulni a zongorára, ahogy az oboa elvékonyodó hangjára reagál a zongora, és persze, hogy mennyire vizuálisan játszik Anda, kapaszkodik, kapaszkodik a hegytetőre, fölé, és hirtelen leszalad a lejtőn. Meg a kadencia, ugyancsak Anda műve, és valahogy mélyebben van beleágyazódva a zenébe, mint az átlagos kadenciák, nem is a szokásos trillázással ér véget, kisebb a szakadék a Mozart és az Anda komponálta muzsika között.

Utána jön a második tétel, a filmzene, és se kék szem, se szőke haj, se porcelánbaba, tökéletesen egyensúlyoz Anda Géza, érzelmes és mély, ereje van, mert nagyon fegyelmezetten játszik. Aztán kicsit rádúdol a zenekari szólamokra, amitől megmelegedik az ember szíve. Van ilyen. Huszonkilenc éve halott, és itt van a szobában.

(Mozart: Klavierkonzerte Nr. 21 & 26 - Deutsche Grammophon - eloquence)

Varga Péter: A zongora trubadúrja²⁶

²⁶ Varga Péter: A zongora trubadúrja (Anda Géza Mozart-felvételei), Café momus, 2005. szeptember 8., www.momus.hu/article.php?artid=3019

MOZART: C-dúr zongoraverseny KV467

D-dur („Koronázási") zongoraverseny KV537

Anda Géza

Camerata Academica des Salzburger Mozarteums

Universal / DG

459 241-2

Ismét egy olyan kiadvány, amelyet annak köszönhetünk, hogy új felvételek készítését már egyre inkább meggondolják a hatalmas archívummal rendelkező nagy cégek. Melyiküknek lenne bátorsága ma teljes Mozart-zongoraversenyciklus felvételére? Viszont egy-két gyűjtőt kivéve, akik ilyen-olyan forrásokból fontosnak tartották beszerzését, hozzájuthatott-e valaki két évtizeddel ezelőtt Anda Géza ezen felvételeihez? Vagy magának csinált volna konkurenciát a cég – a Deutsche Grammophon – kiadásukkal, vagy más kiadók aktuális, nagy nevei (akkor éppen Perahia) vonták volna el a figyelmet róluk. Nem is szólva a digitális örületről, amely megkövetelte, hogy újonnan felvett legyen a boltokba kerülő anyag.

De itt a recesszió, talán ma már túlsúlyban is vannak az újrakiadások. Remélhetőleg egyszer egyensúly is alakul ki az új felvételekkel – és azok is szaporodnak majd.

Anda Géza volt az első, aki rögzítette az összes Mozart-zongoraversenyt, a hatvanas években. A mostanában újra megjelengető versenyművek közül most kettő jutott el hozzánk. A *C-dúr* 1961-es és a *D-dúr* 1966-os felvétele. Bár a Magyarországról 1942-ben távozott művész végül Svájcban telepedett le, hosszú ideig tanított Salzburgban, így természetes választás lehetett a nagy tervhez a Mozarteum zenekarát választani, amelyet maga vezényelt. Ez nem állandó együttes, és a két felvételi évszám sejtetni engedi, hogy két teljesen különböző gárdát hallhatunk.

A *C-dúr* versenyben játszó tűnik meggyőzőbbnek, valódi, nagy, összeszokott zenekar benyomását kelti, már az első tétel súlyos, bár egy kicsit vígoperaias hangjainak könnyedebb megszólaltatásával jelzik előre a zongorista Mozart-játékának alapvető vonását. Amelyből természetesen nem hiányzik az erőteljesebb, drámaibb részek kijátszása sem, együttműködve az általa vezényelt zenekarral, de alapjában Anda a finomabb eszközökkel dolgozó Mozart-játék híve.

Különösen nyilvánvaló ez a lassú „szerenád”-tételben, ahol egészen elvarázslóan könnyű zongorahangot hallunk, amely a szordínós vonósokhoz próbál illeszkedni, ameddig a modern zongora lehetőségei engedik. De sohasem válik zenei értelemben súlytalanná, hanem ez a könnyűség kényszerít az odafigyelésre: az ütés súlya talán mérésre keveset mutatna, az ennek nyomán megszólaló tartalom azonban komoly ellensúlyokat kívánna a nullázáshoz.

Ez a fajta játékmód a harmadik tétel zenei tartalmi közül a kirobbanó életöröm kifejezését fogja kissé vissza, de egészében illik a játékosságához. Itt jegyzendő meg, hogy a két saroktételben a zongorista saját kadenciáit hallhatjuk, amelyek sokat segítenek abban, hogy a műveket minél frissebb füllel hallgathassuk.

A „Koronázási” verseny a későbbi bejátszás, de a zenekar itt nem hallatszik olyan meggyőzőnek, felvétele technikailag sem igazán sikerült, a vonóshangzás vékonynak, élesnek tetszik. Viszont itt kárpótol az évek alatt még az előzőekben hallottakhoz képest is finomodott, érettebbé vált pianista technika, a lassú tételben a pianissimók már-már a hallhatóság határát súrolják, a zárótétel pedig koherensebb felépítettségével tűnik fel.

A már említett Perahia-sorozattal ellentétben, amely rövidebb idő alatt készült, egy profi kísérelővel, az Angol Kamarazenekarral – szintén a zongorista vezényletével –, bár az tehát egységesebb képet mutat, mégis ez a régebbi felvétel hordozza a hosszabb távú hallgathatóság erényeit. Bármily kifinomultan szép és mélyen zenei legyen is Perahia játéka az egyes tételekben – ezt a Zeneakadémián is megcsodálhattuk –, összességükben túlságosan nivellálja a különböző korszakokba, stíluskörökbe, hangulati világokba tartozó műveket. Anda Géza vibrálóbb játéka egy gazdagabb mozarti világot enged sejtetni.

Fáy Miklós: Brahms öröksége²⁷

Belebotlik az ember egy írásba a falon, egy félmondatba a lemezborító hátán (igen, ez még klasszikus bakelitmez), hogy Brahms B-dúr zongoraversenyének ősbemutatója a Pesti Vigadóban volt, és maga a szerző játszotta a szólót. Nem teljesen igaz, mert volt egy magánkoncert is korábban Meiningenben, de akkor is: a

²⁷ Fáy Miklós: Brahms öröksége, Mozgó Világ online, XXXVII. évf., 2007. november, www.mozgovilag.com/?p=2652

nyugati zene történetének egyik legnagyobb pillanata itt esett meg a sarkon, 1881. november 9-én bajszos-szakállas eleink üdögéltek kicsinosítva a teremben, és feltehetőleg fogalmuk sem volt arról, hogy mi történik.

Ha volna a világon csak egyetlenegy zongoraverseny, amire azt lehetne mondani, hogy jobb, mint a Brahms: B-dúr, egy szavam sem lenne. Így viszont nem értem, hogy miért nem örülünk ennek jobban, miért nem ünnepeljük meg minden évben a napot, miért nem nyit ki a Vigadó az évfordulóra, miért nem verjük a mellünket, hogy a mű egy kicsit magyar, és biztosan nem véletlenül. Miért nem tesszük még magyarabbá? Mert nem tesszük. Ha nem számoljuk a két Vásáry Tamás vezényelte felvételt (okkal nem számoljuk), akkor keresgélni kell a polcon vagy a boltokban a magyar közreműködővel rögzített Brahms: 2. zongoraversenyt.

[...]A másik B-dúr zongoraverseny már a mi szempontunkból klasszikusabb felállítás, Anda Géza a szólista és Herbert von Karajan a karmester. Anda évtizedeken át alig volt benne a magyar zenei köztudatban, miközben a világban mindig magyar zongoristaként emlegették. Dohnányi és Kodály tanítványa volt, és 1943-ban Svájcban telepedett le, gazdagon és elegánsan élt, ráadásul sikeresen is, az ötvenes évektől haláláig minden évben szólóestet adott Salzburgban, vele vették fel először a teljes Mozart-zongoraverseny sorozatot, a Bartók-zongoraversenyek lemeze még ma is referenciának számít (más kérdés, hogy jól van-e ez így), nyugodtan és szépen teljesedett ki a pályája, amikor 1976-ban egy szerencsétlen otthoni balesetben életét veszítette.

Szokás ümmögni Anda zongorázásakor, de nem teljes joggal. Kétségtelen, hogy nem kirobbanó egyéniség, de ez a B-dúr zongoraversenynél sokáig nem hátrány. Anda tökéletesen feloldódik a Karajan-világban, egy szólamot játszik a sok közül, de az megfelel minden igénynek, súlyos és erőteljes, közben mégis színes, visszahozza ugyanazt a fényvilágot, amelyet Karajan megteremt a Berliini Filharmonikusokkal.

Mert Karajan tökéletes ellentéte Ferencsiknek. A zenekar szinte betegesen kidolgozottan játszik, amikor a második tételben, a megfelelő pillanatban kiszélesedik a zene, a hallgatónak már nincs más dolga, mint hogy hörögjön, tökéletes a váltás, minden együtt marad, a zenekar káprázatos egyensúlyt tart meg, pedig Karajan vadul felbőgöti a mélyvonósokat. Tényleg döbbenetes, hogy ezt meg lehet csinálni, hogy ilyen egyáltalán létezhet. De Karajan ettől még nem vész el a részletekben, a mű egészére vonatkozik a koncepciója, ha hiányzott Ferencsikből

bármiféle elképzelés a darab elején a kürtökkel kapcsolatban, hát itt van, az egész fojtott, furcsa fénye olyan tágas, mintha egy tájat látnánk napfelkelte előtt. Ez persze nem Brahms, hanem Richard Strauss, de talán Brahmstól sem idegen a gondolat, őbenne is megvolt a természetimádat, végül is ő írta Pörschachból, amikor nyári vakáción volt, hogy a levegő tele van dallamokkal.

Ez a „tökéletes zenekar, tökéletes karmesterrel és tökéletesen alkalmazkodó zongoristával” felállítás az első két tételben hibátlan, a harmadikban azonban valami kis gonosz hiányérzet kezd kaparászni. Valami nem történik meg, vagy csak a bizonytalan kezd el hiányozni, talán Anda Géza erőteljesebb hangja, de van egy pillanat, amikor az ember azt érzi, hogy mégsem ez a helyes út. Mert ha ez volna, akkor a mű szimfónia volna, úgyis négytétéles. Hiányzik a párbeszéd, hogy legalább pillanatokra ne ugyanazt mondják, ne értsenek folyton egyet, a szólista és a karmester-zenekar.

A játékrontó gondolatokat azonban elfedi a negyedik tétel, ahol úgy tud elfogyni a zenekar, úgy tud az egész szinte gyermekdallá válni, mint soha, sehol másnál, és ettől a Karajan-féle kiszámíthatóság is csökken, ezt a megoldást aztán igazán nem várta volna az ember éppen tőle, szelíd és normális, és amikor zajogva zárja le az egész művet, akkor is olyan, mintha csak játszana. Egyébként is ez a váratlan elhalkulás Andától indul el, és ő tartja meg a trilláival a madárdalosságot, Karajan csak átveszi és csak visszafogja az erőket, van mit, érződik, hogy a kürt majd megőrül attól, hogy nem eresztheti ki a hangját, de hát ez benne a pláne. Játék, de óriások játszanak, és ha lenne egy rossz mozdulatuk, itt kő kövön nem maradna.

Ettől függetlenül is jobb elfelejteni a harmadik tételt, mert ha nem, akkor az a végkövetkeztetés, hogy van ez a tiszteletbeli magyar zongoraverseny, van két magyarokkal előadott felvétele, és mindkettő jobb lenne, ha lecserélnénk benne a magyarokat. Ki szeret erre gondolni?

Anda Géza cadenzái

Anda Géza sokoldalúságát tükrözi, hogy nemcsak zongoraművészi és karmesteri minőségben, hanem zeneszerzőként is alkotott. Mozart zongoraversenyeit lemezen rögzítette és tizenöthöz maga komponált cadenzát. Ehhez sok mindenkitől kaphatott inspirációt, többek között tanárától, Dohnányi Ernőtől, aki mindegyik Mozart zongoraversenyhez írt cadenzákat.

A zenetörténetben sok alkalommal találkozhatunk olyan versenyművel, amelyhez a zeneszerző nem írt cadenzát, nyitva hagyva a kérdést, az előadó improvizációs készségére bízva a feladatot. Mozart 27 zongoraversenyéből tizennégnél hiányzik a cadenza. Természetesen sokakat megihlettek Mozart gyönyörű versenyművei, így többek között Beethoven, Felix Mendelssohn, Brahms, Clara Schumann, Benjamin Britten, Dohnányi Ernő, Kocsis Zoltán is komponálásba kezdett.

Anda Géza cadenzái a fiatalkori Mozart-versenyművekhez rövidek, egy-egy motívum köré építkeznek. Mozart 1767-ben édesapjával Bécsbe utazott, és ottani szereplések céljából komponálta első négy zongoraversenyét (K. 37, K. 39, K. 40, K. 41). Életrajzírói rámutattak, hogy azok Raupach, Honauer, Schobert és Eckardt zongoraszonátáinak adaptációi. Ezekből Anda háromhoz, a K. 37-hez, K. 39-hez és a K. 41-hez komponált cadenzákat.

A K. 37 F-dúr zongoraversenyben Mozart fiatal kora ellenére már megcsillogtatja zsenialitását. Anda ehhez csodálatos érzékkel párosít cadenzát: egyszerű, tömör, de mégis különleges kompozíciókkal. Ezzel együtt, például a második tételből olyan finom költőiség árad, hogy itt is beigazolódni látszik a „trubadúrság”. (1. kottapélda)

The image displays three systems of musical notation for piano, each representing a cadenza. The first system (measures 1-8) shows a complex melodic line in the right hand and a rhythmic accompaniment in the left hand. The second system (measures 9-10) continues the melodic development with more intricate patterns. The third system (measures 11-13) concludes the cadenza with a final melodic flourish in the right hand and a steady accompaniment in the left hand. The word 'Orchester' is written in the right-hand part of the third system, indicating the end of the piano part and the beginning of the orchestral section.

1. kottapélda

A K. 39 B-dúr és K. 41 D-dúr zongoraverseny cadenzái igen virtuózak, dinamikusak, és tökéletesen illeszkednek a zenei szövetbe.

A K. 175 D-dúr versenyműtől kezdve tekinthetünk úgy Mozart zongoraversenyeire mint saját művekre. Bár ekkor még mindig csak 17 éves, eredeti kompozíciókat hoz létre, melyek a maguk idejében is nagy népszerűségnek örvendtek. Mozart az 5. számú, D-dúr koncertnél csak az első két tételhez írt cadenzát, Anda egészítette ezt ki a harmadik tétel egyszerre csillogó és elgondolkodtató cadenzájával. Dinamikusan indul, majd belekapaszkodik a téma zárómotívumába és ebből alkot szekvenciát, mely lefelé ível egészen a 17. ütem oktávSORÁIG. Aztán megáll a kvartszext akkordon, és onnan skálamenet vezet a befejezésig.

A 6. számú B-dúr, K. 238 zongoraverseny első és második tételéhez írt cadenzák legragyogóbb pillanatai, amikor költői hangot üt meg Anda. Az első tételt a melléktémával indítja, nyújtott ritmusok hallhatók mind a két kézben, egymáshoz képest eltolva. Csak eztán következik a főtéma, amely után rövidre zárja a befejezést. A második tétel is a melléktémával kezdődik. Majd a jobbkez hosszú trillázása alatt a balkéz a zárótémával vezet a tonikához. Bravúrosan indul a harmadik tétel cadenzája

az első közjáték anyagával, majd a balkéz átveszi a szót és lecsendesíti a karaktert. Ezt követően a jobb kéz is finomul egy átvezető motívumba kapaszkodva és a végén egészen észrevétlenül siklik bele a rondó főtemába, melybe már a zenekar is bekapcsolódik. (2. kottapélda)

The image shows two systems of musical notation for piano. The first system starts at measure 27 and the second system starts at measure 30. The music is in G major (one sharp) and 4/4 time. The right hand plays a melodic line with triplets and slurs, while the left hand provides harmonic support with chords and a rhythmic pattern. The word 'Orchester' is written in the right hand at measure 34.

1. kottapélda

A K. 246 C-dúr zongoraverseny első tételében nagyon érdekes cadenzát találunk. Anda hangnemek tekintetében óriási szabadsággal szárnyal. Már a főtéma bemutatása is több hangnemben történik, C-dúrból a-moll irányába megy, a-moll I. fok, I. szeptim, és IV. fok kíséri a dallamot. Ezt a szekvenciát folytatja, majd megáll a dominánszon. Itt kezdődik a melléktéma, de a-moll helyett A-dúrban. Kisszekundonként araszol vissza a téma C-dúrig, amivel lezárja a cadenzát. (3. kottapélda)

3. kottapélda

A második tétel cadenzájában a maggiore–minore váltással játszik. Nem a főtémával kezdődik, hanem a melléktémával, amelyet rögtön megismétel mollban. A 12. ütemig így is marad, majd újra dúrt hallunk. A téma megint megszólal és most a motívum második fele lépeget lefelé szekvenciaszerűen. Megint áttér mollba, majd némi megállás után lassan elindul fölfelé a dallam, és nagy finomsággal jön a zárlat. Ennek a cadenzának is gyönyörűre sikerült a befejezése, schumanni áthallással.

Az Esz-dúr, K. 271 zongoraverseny cadenzáit Mozart megkomponálta. Anda csak a harmadik tételhez tett hozzá saját ötleteket. Ezt írja megjegyzésként: „A Breitkopf által kiadott cadenzák nagyon kétségesnek tűnnek, bár nincs erre konkrét bizonyítékom.”²⁸ Az első mozarti cadenza elé írt hat ütemet (4. kottapélda):

²⁸ Anda Géza: Cadenzák W. A. Mozart zongoraversenyeihez, Bote&Bock, Berlin, 1973, 19. old.



4. kottapélda

A 20. ütemétől viszont rövidebben fejezi be, mint Mozart (5. kottapélda):



5. kottapélda

Aztán a Menüettben a 71. ütemtől jóval egyszerűbben, mint a mozarti cadenza (6. kottapélda):



6. kottapélda

A K. 413 F-dúr zongoraverseny első tételében a cadenza a zárótémával kezdődik. Átvált mollba, majd figuráció kezdődik a jobbkézben, ami a főtéma kezdőmotívumába torkollik. Ez jellegét tekintve konvertálódott, nem az a friss, karakán negyed *f* hangok repetíciója, mint a darab indulásánál (7. kottapélda), hanem inkább dallamos, és mondhatni, bánatosan lépdél lefelé a szekvencia. (8. kottapélda)

7. kottapélda

8. kottapélda

Majd szinte észrevétlenül a melléktémában vagyunk, amelyben sóhaj-motívumot alkalmaz. Újra visszatér a zárótema motívuma, ismételve a balkézben, és így vezet vissza a zenekarhoz. A második tétel B-dúrban íródott, a cadenza azzal a témával indít, melyet a zongora szólamban egyszer sem hallhatunk a tétel során. Ezt a zenekari átvezetőt ragadja meg, és elég hamar fordítja át b-mollba. Majd a basszusban szubdomináns–tonika relációk követik egymást, míg végül megérkezik a domináns, és végre feloldódik B-dúrba.

A K. 456 B-dúr zongoraverseny első tételéhez két eredeti cadenza is található. Anda összedolgozta a kettőt és így hozott létre újat. Az első cadenza tizenkét üteme után átugrik a másodikba, melyben a 21. ütemben az *e* hangot *esz*-re váltja és a 22. ütemtől a mozarti anyag helyett a zárótema motívumát szövi bele.

„Nem tudtam ellenállni a kísértésnek, hogy beleszőjem az elbűvölő zárótémát, amely a zongorában nem csendül fel a darab során.”²⁹ (9. kottapélda)



9. kottapélda

Ezt követően, a 30. ütemtől visszatér a Mozart által írt második cadenzához.

A K. 466 zongoraverseny első tételének cadenzáját lásd az alfejezetben. A harmadik tételéhez szerzett cadenzához Anda annyi megjegyzést fűzött, hogy ezt csak kétszer vagy háromszor adta elő, mert:

Úgy éreztem, ebben az esetben Mozart csak a konvenciók miatt adott lehetőséget a cadenzára, valójában nincs rá szükség. Így tehát a 344. és 345. ütemben a zenekar ritenuto nélkül játszik, és így a zongora fermata nélkül tér vissza a szóló részhez.³⁰

A K. 467, C-dúr zongoraverseny első cadenzája a főtémmel indul, félhangonként lépdel fölfelé a témafejt egy átvezető anyaggal kombinálva. Fis-moll felé veszi az irányt, majd h-mollba érkezünk a melléktémmel. A többi témát is felsorakoztatja a hosszú hangnemi csapongás alatt, míg c-mollba nem ér, a basszusban a főtémmel megelőző bevezető témmel. A jobbkez végül skálamenettel oldódik C-dúrba. Fáy Miklós ezt a kritikát írta róla:

Meg a kadencia, ugyancsak Anda műve, és valahogy mélyebben van beleágyazódva a zenébe, mint az átlagos kadenciák, nem is a szokásos trillázással ér véget, kisebb a szakadék a Mozart és az Anda komponálta muzsika között.³¹

²⁹ Anda Géza: Cadenzák W. A Mozart zongoraversenyeihez, Bote&Bock, Berlin, 1973, 23. old.

³⁰ Anda Géza: Cadenzák W. A Mozart zongoraversenyeihez, Bote&Bock, Berlin, 1973, 27. old.

³¹ Fáy Miklós: Anda, de gyönyörű, Élet és irodalom, XLIX. évf. 32. szám

A harmadik tételben végig a témafejjel dolgozik. A balkézben oktávák játsszák a dallamot, először *e*-ről kezdve, melyre a szoprán szólamból egy kvinttel feljebb érkezik a válasz. Aztán *f*-ről, *g*-ről és *fisz*-ről ugyanez történik. Ha megnézzük a basszus kezdőhangokat: *e-f-g-fisz*, ami a sorrendet kivéve ugyanaz, mint maga a dallam: *e-f-fisz-g*. (10. kottapélda)

The image shows a musical score for piano, consisting of three systems of music. Each system has a treble clef staff and a bass clef staff. The bass line is circled in red, highlighting the sequence of notes e, f, g, fisz, which corresponds to the text description. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings.

10. kottapélda

A *fisz*-ről induló dallamra érkező válasz már nem kvinttel följebb jelentkezik, hanem két oktávval feljebb ugyanazt halljuk. Innentől ereszkedik a dallam *cisz*-ig, ahol rövid hezitálás után *g*-ről, tehát a dominánsról indul újra a téma, amit egyre mélyebb regiszterben ismételtet. Így érkezik meg a zenekari belépőhöz.

A K. 482 Esz-dúr versenymű a következő, amelyhez Anda két cadenzát komponált. Az első tételben az egyik legnagyobb lélegzetvételi cadenzáját írta. A melléktémával kezd, illetve a visszatérést megelőző felfutással. Az eredeti Esz-dúrból hamar esz-mollban folytatódik. Az álzárlat után már Cesz-dúrnak halljuk a hangnemet. Egy rövid átvezető rész után a basszus hozza a témafejet az eredeti hangnemben, majd a két kéz felváltva szekvenciát játszik. Egyre sűrűsödik az anyag, diminuált formában megmutatva a témakezdeményt. Az ezt követő átvezető rész sok hangnemet is érint, érdekes egymásutánban. B-dúr, C-dúr, Desz-dúr, D-dúr, E-dúrt követően egy *a*-alapú szűkített szeptim akkord felbontás vezet a kvartszextre, amiről a főtéma egy motivumát indítja és ez vezet a befejezéshez. A harmadik tételben kétszer is nekifut a cadenzának és így a második fermáta után indul a 6/8-os téma, amely a főtéma második felének egy variációja. (11. kottapélda)



11. kottapélda

A befejezés a zárótema fölfelé lépdelő motívumával csendesül a zenekari belépőig.

A K. 491 zongoraversenyhez csak egy cadenzát írt Anda, az első tételhez. A zongora főtémájával indul, melyet az ötödik ütemben fermátával szakít meg és a válaszban d-moll felé viszi el a hangnemet. Újabb fermáta után a melléktémát mutatja be először g-mollban, majd c-mollban. Megérkezik újra g-mollba és az átvezető részben a basszus a zenekari főtema (12. kottapélda) egy kissé módosított motívumával kíséri a jobbkéz-figurációt. (13. kottapélda)



12. kottapélda



13. kottapélda

Ezután szintén a basszusban a zárótema nyújtott ritmusai hallhatók, bejárva a domináns szeptim hangjait, mígnem elérkezik a tonikára és belép a zenekar. A harmadik tételhez nem írt cadenzát; ahogy ő mondta: „hogy ne zavarjuk meg a tétel egyedülálló arányosságát”.³² Ehelyett egy közjátékot javasol. (Lásd Függelék, Kottapéldák, I.)

³² Anda Géza: Cadenzák W. A Mozart zongoraversenyeihez, Bote & Bock, Berlin, 1973, 38. old.

A K. 503, C-dúr versenymű első tételéhez írott cadenza a főtémával indul, először C-dúrban, majd mollban, épp fordítva, mint a zenekari bevezetőben. Ami különlegessé teszi, az az, hogy a basszusban egy *g* orgonapont fölé nyolcadmozgásos kíséretet alkalmaz. Így tehát nem követi a harmóniai vázat, amitől egy kicsit lebegős, de mégis egy helyben toporgó hatást kelt a hallgatóban. A téma minore párja már nem élvezi ezt az orgonapontos helyzetet. Bár itt az eredeti tonika-domináns-tonika kíséret jelenik meg, mégis egy kicsit másképp: szext-fordításban indul. A motívum második felében a meglepő IV. fokkal Esz-dúr felé veszi az irányt és így folytatja a témát, ahol a kíséret már az eredeti felrakásban szerepel. Ennek is megérkezik a moll-párja, ahol ugyanezzel a technikával érünk Gesz-dúrba. Itt elindít egy lefelé ívelő szekvenciát a zárótémával. Egy meglepő fordulattal C-dúr kvartszext következik, majd újabb fordulattal a basszusban domináns szeptim szerepel, a jobbkez viszont *a* hangról indítja a dallamot, mely egy rövid, kromatikusan emelkedő átvezető dallam és a melléktéma követi. Hasonlóan a cadenza elejéhez, itt is orgonapontot használ. A *g* hang, mint domináns kap ezzel hangsúlyt; mi több, a cadenza további részében már el sem hagyja ezt az orgonapontot. A harmóniai struktúra ezáltal determinált. Különböző figurációk, skálamenetek virtuóz passzázssai vezetnek a végkifejlethez.

A K. 537, D-dúr zongoraverseny első tételéhez Mozart is komponált cadenzát. Ennek ellenére Anda is írt egyet és a sajátjával vette lemezre. Meglehetősen viharosan indul a kompozíció, a jobbkez negyedmozgásos szekund lépéseket tesz, míg a balkéz triola-figurációt játszik. Mindezt emelkedő ívvel teszi, majd újra lecsurog és kezdődik előről a folyamat. Skálamenettel és karakterbeli váltással érkezünk a melléktémához, amelyben meglepő fordulattal nem találkozunk. Meglepőnek talán csak az tekinthető, hogy az eddigi nyers hangvétel itt stílus tekintetében megváltozik. Innen az átvezető rész visz el a második melléktémához, amely H-dúrban csendül fel. Kétszer ismétlődik, a másodikban nagyon mozgalmas balkéz kísérettel. Aztán visszatérünk az előző témához, H-dúrból h-mollba. A cadenza további részét virtuóz jobbkez és szekvenciális balkéz mozgások, sűrű hangnemi váltások jellemzik. Talán mind közül technikailag a legnehezebb és kompozícióját tekintve a legegényibb hangvételi Anda-cadenzával találkozunk ebben a műben.

A K. 595. B-dúr zongoraversenyhez Mozart megírta a cadenzákat. Anda ehhez nem is nyúlt hozzá, csak tett néhány javaslatot a versenymű első tételében a 161-162. és a 322-323. ütemére vonatkozóan. (Lásd Függlék, Kottapéldák, II.)

A többi, előadásmódra, díszítésekre vonatkozó javaslatot lásd a Függlékben.

A K. 466. d-moll zongoraverseny 1. tételének cadenzája – Anda Géza, L. van Beethoven és Clara Schumann cadenzáinak összehasonlítása

Az 1785-ben keletkezett 466. Köchel-jegyzékszámú, d-moll zongoraversenyhez Mozart nem írt cadenzát. Bár édesapja említést tesz róla 1785-ben nővérenek írt levelében, kotta ehhez a cadenzához mégsem maradt ránk.

A Beethoven által Mozart eme zongoraversenyéhez komponált cadenzák keletkezésének körülményeit a mai napig homály borítja. Az első tétel cadenzáját először 1836-ban a *Wiener Zeitschrift für Kunst*ban jelentették meg, a harmadik tételét csak 1864-ben, a Beethoven-összkiadásban adták ki. Valószínűsíthető, hogy először 1795. március 31-én a Burgtheaterben hallhatta a közönség ezeket a cadenzákat. Ezen a napon Constanze Mozart szervezésében előadták a *Titus kegyelmét*. Itt a hirdetés szerint Beethoven az előadás első szünetében eljátszott egy Mozart zongoraversenyt. Nem bizonyos, de lehetséges, hogy ez a d-moll concerto volt; mindenesetre a cadenzák írásos változata csak később készült el.

Anda 1973-ban jelentette meg cadenzáit a Bote & Bocknál, Berlinben. A d-moll zongoraverseny harmadik tételéhez írt cadenzájához, mint azt már korábban említettem, annyi megjegyzést fűzött, hogy ezt nagyon ritkán játszotta, mert úgy érezte, ebben az esetben Mozart csak a konvenciók miatt adott lehetőséget a cadenzára, valójában nincs rá szükség. Az első tétel cadenzája viszont népszerű lett.

Az első markáns különbség Anda és Beethoven az első tételhez írott cadenzájában a lágyabb hangvétel és a terjedelem. Beethoven sokkal hosszabban fejti ki elképzelését. Anda a zárótétel motívumával kezdi a cadenzát, amely zeneileg kevésbé drámai hangvételű. (14. kottapélda)



14. kottapélda

Ez a síró-panaszkodó téma határozza meg a zenei szövetet, bár ezután egy rövid átvezetést követően dolgozik az átvezető anyag oktávéival is. Míg Beethoven azonnal lecsap a bevezetés ijesztgetős basszus frázisára, Anda ezt az elemet teljesen kihagyja. Beethoven ezzel vezeti be a szinkópa ritmussal felváltott akkord-felbontásos anyagot. (15. kottapélda)



15. kottapélda

A 15. ütemtől az *Appassionata*-ra emlékeztető nyolcadmozgást hallunk a jobbkézben, mely harmóniailag egy helyben áll. Majd a melléktéma imitált változatát balkéz–jobbkez felbontásban hallhatjuk. Visszatérünk a bevezetés szinkópás lüktetéséhez, a basszus-morajlásokkal. Csak ekkor ér el a főtémához, amit a basszus triolás mozgással kísér, ezzel is mozgalmasabbá téve azt. Itt pedig egy hirtelen váltásnak köszönhetően *Piú Presto* kezdődik és skálamenetek futnak föl és le, egészen a hosszú trilláig, ami alatt a balkéz újakezdi a triolás ijesztgetést, majd az egész átalakul lovaglós ritmussá. Itt a két kéz dupla trillába kezd és már egyenes út vezet a tonikához.

Beethoven cadenzája alapvetően sokkal hatásosabb. Kérdés, hogy ez-e a szándékunk az előadással. Ez a cadenza annyira jól van fölépítve és megkomponálva, hogy nagyon nehéz improvizatívnak maradni előadása közben. Anda cadenzája ezzel szemben egyszerűbb, talán nem olyan harsány, kevésbé magamutogató. Beethoven keveset törődött azzal, hogy ne nyomja el a mű karakterét. Olyan markáns kadenciát írt, amely egy jó előadó keze alatt hatalmas élményt ad a hallgatónak. Anda műve viszont jobban beleilleszkedik a stílusba, rögtönzösszerűbb, ugyanakkor precízen szerkesztett alkotás.

Clara Schumann ehhez a műhöz komponált cadenzáit a Rieter–Biedermann adta ki Lipcsében 1891-ben. Először 1857-ben adta elő Mozart d-moll zongoraversenyét a lipcsei Gewandhausban, Brahmsnak tulajdonított cadenzával. 1878-ban újra ezzel lépett fel a hamburgi Filharmonikus Zenekar jubileumi koncertjén. Ekkor komponálta a cadenzákat, ami saját bevallása szerint nagyon nehezeére esett az akkor 24 esztendőes Felix fia halálos betegsége miatt³³. Végül a kiadás kapcsán felmerült benne, hogy Brahms nevét is feltüntesse a kottában mint egyes témák szerzőjét, de Brahms ezt elutasította. Ugyanakkor Brahms cadenzáiban Clara Schumanntól vesz ötletet.

A most összehasonlított három cadenza közül ez a legterjedelmesebb. Nagyvonalú, bőségesen kidolgozott kompozícióról van szó, mely nem nélkülözi a romantikus elemek felhasználását. A zárótema előtti átvezető anyag impozáns tizenhatod-mozgásos soraival indul. Ezt az anyagot Anda is felhasználja, míg Beethoven kihagyja a cadenzából. A melléktéma, mint ahogy Beethovennél is, itt is megjelenik először mollban, tremoló kísérettel, majd dúrban, tizenhatod-mozgásra szelídült balkéz-játékkal. A főtémát Anda nem komponálja bele a cadenzába, viszont Beethoven és Clara Schumann igen. A most elemzett cadenzában a *h*-ről induló főtéma az *eisz* hang miatt *fisz*-moll felé vezet, majd másodszor a-mollba tart a *gisz* miatt. Az *a* orgonaponttal aláfestett témánál érkezünk el a cadenza egyik legszebb pontjához. A második átvezető anyag már az eredeti hangnemben, d-mollban jelenik meg, mint a cadenza elején. Ebből érkezik meg a várva várt befejezés.

Mindent összevetve, a három cadenza egymástól nagyon eltérő jellegzetességeket mutat. Stílusát tekintve talán Andáé illik bele leginkább a

³³ Tuberkulózisban szenvedett és a következő évben, 1879. február 16-án hunyt el.

zongoraverseny egészébe. Mint említettem, Beethoven egyéni hangja letagadhatatlan, Clara Schumann pedig a romantika jegyében komponált. Ez azonban nem kritika, csupán megállapítás, végeredményben a hallgató dönti el, melyik alkotás tetszik neki a legjobban.

A Verseny

Az első Anda Géza Zongoraversenyt Anda halála után három évvel, 1979-ben tartották özvegye, Hortense Anda–Bührle kezdeményezésére. A versenyt azóta is ez a hároméves gyakoriság jellemzi. Az Anda verseny célja a fiatal zongoristák motiválása az idő előtt elhunyt Anda Géza szellemének megőrzésére. A győztes a pénzjutalom mellett három éves menedzselést kap, amely segít elindítani a fiatal muzsikus karrierjét.

A most már 30 éve sikeresen működő és nagy elismerésnek örvendő verseny nemzetközi zsűrijében számos magyar muzsikus szerepelt már: Doráti Antal, Ránki Dezső, Solti György, Schiff András, Várjon Dénes és Végh Sándor. A héttagú zsűri összetételét tekintve nemzetközileg elismert művészekből áll, de nem feltétlenül csak zongoristák. Jó példa erre Végh Sándor, Sir Neville Marriner vagy Joachim Kaiser. Az eddig megrendezett tizenegy versenyen díjat nyert művészek között egyetlen magyar zongorista található: Várjon Dénes.

A verseny felépítése nem sokat változott az évek során. Négyfordulós, embert próbáló mennyiségű anyaggal kell felkészülni klasszikus, romantikus és az utóbbi időben impresszionista szerzők darabjaival. Az első elődöntőben választandó egy-egy Mozart, Beethoven és Schubert szonáta, Chopin, Brahms, Schumann és Bartók egy-egy nagy lélegzetvételű darabja. A második forduló szólóest az első fordulóban megadott repertoár anyagából. A harmadikban Mozart zongoraverseny zongoravagy zenekari kísérettel, de előfordult például Végh Sándor zsűrielnöksége idején, hogy kamarazenei produkciót kellett bemutatni, például zongoranegyest. A döntőben két versenyművet kell kiválasztani egy meghatározott listáról Beethovenától Bartókon át Prokofjevig, amelyek egyikét a zsűri döntése alapján zenekari kísérettel kell előadni.

A világ minden országából vesznek részt fiatal, tehetséges zongoristák ezen a megmérettetésen, amely a neves zongoraversenyek között kivételes helyet foglal el. A nyertes nemcsak pénzdíjban és nemzetközi elismerésben részesül, hanem különleges koncertmenedzselést kap. Éveken keresztül nyomon követik, illetve szervezik karrierjét, mintegy gondoskodva arról, hogy megvesse a lábát a nemzetközi zenei életben. Mondhatni, Anda Géza utódját keresik, aki betöltheti az általa hagyott űrt. A pénzdíj igen nagyvonalú, az évek során számos különdíjjal is

A Verseny

bővült. Így 1994-től kezdve adható Közönségdíj³⁴, Mozart-díj³⁵, 2000-től Schumann-díj³⁶, 2003-tól Anda Géza Különdíj³⁷. A koncertlehetőségek úgyszintén növekvő számban vannak. Legutóbb 57 koncertszervező 98 előre lekötött koncertet ajánlott fel. Immáron 30 év alatt tizenegy verseny zajlott le, tíz nyertessel.

Ez úgy lehetséges, hogy az 1985-ös versenyen nem adtak ki első díjat. Ez sem előtte, sem utána nem fordult elő. Ebben az évben szokatlanul kevés – tizennégy – jelentkező közül kellett kiválasztani a nyerteseket. Azonban két második díj született. A zsűri elnöke ebben az évben Doráti Antal volt.

A résztvevők számát tekintve folyamatos, erős növekedés jellemző a kezdetektől. A legtöbben – ötvenhatan – a 2000-ben rendezett versenyen jelentek meg.³⁸ A verseny helyszíne az első két fordulóban mindig a zürichi Hochschule der Künste, a harmadik- és negyedikben a Tonhalle Zürich.

³⁴ IHAG Privatbank adományozása. Kizárólag az utolsó, közönség számára is nyitott zenekari forduló alapján adható. Egy szóló-vagy kamaraest lehetősége.

³⁵ A legjobb Mozart zongoraverseny előadójának. Pénzjutalom mellett koncertfelkérés is jár.

³⁶ Artists Management Co. Ltd. Legjobb Schumann előadásért. Pénzdíj és egy koncertlehetőség.

³⁷ Az Anda Géza Alapítvány a verseny fiatal részvevői közül választja ki a nyertest, pénzjutalom.

³⁸ Ez egy szép, aranymetszés szerint elrendezett eredmény! (Az eddigi tizenegy versenyt tekintve a nyolcadik nagyjából az aranymetszés pontján található...)

Győztesek

A verseny egyik különlegessége, hogy a jelentkezőknek óriási repertoárral kell rendelkezniük. Már az elődöntők során kiderül, mennyire tud az ember ilyen nagy anyagot fejben és kézben tartani. A díjazottak mind rátermett zenészek, akik megfelelnek az elvárásoknak és képesek magas színvonalon teljesíteni a koncertfelkéréseket. A másik egyedi jellemzője a versenynek, hogy a fődíj mellé egy hároméves koncertmenedzselést ad, mely segít elindítani a muzsikuskarrierjét. A következőkben azzal a szándékkal mutatom be az eddigi nyertesek rövid életpályáját, hogy rávilágítsak a versenyen résztvevők kvalifikáltságára és bemutassam karrierjük alakulását a versenyt követően.

A tíz eddigi nyertes időrendben:

1979 – **Georges Pludermacher**³⁹, Franciaország:

- A párizsi Conservatoire National Supérieur de Musique-ben tanult Lucette Descaves, Jacques Fevrier, Genevieve Joy és Henriette Puig növendékeként.
- Második helyezett a Vianna de Mota versenyen, szintén második az 1969. évi Leeds Zongoraversenyen.
- Együtt dolgozott többek között Solti Györggyel, Christoph von Dohnányival és Pierre Boulezzel.
- Kiváló kamarazenesz, partnerei között szerepel Christin Ferras, Ivry Gitlis, Nathan Milstein, a Trio Pasquier, az Amadeus Quartet, Ernst Haefliger, Michel Portal, Yuri Bashmet, Jean-Francois Heisser. Számos díjat nyert CD felvételeivel. Elismert előadó és tanár.

1982 – **Heidrun Holtmann**, Németország

- Münsterben született. A Detmold Musikhochschule-n Renate Kretschmar-Fischer volt a tanára.
- Részt vett Nikita Magaloff mesterkurzusán Genfben. Az 1979. évi Anda Géza Zongoraversenyen 17 évesen már döntős volt. 1981-ben diplomázott.
- Az 1982. évi Anda verseny megnyerése után számos rádióközvetítésben szerepelt és felvételeket is készített, például a Goldberg-variációkat. Ennek ellenére később meglehetősen sikertelen karriert futott be.

1985 – nem született első díj

³⁹ Ebben az évben nem adtak ki több díjat.

1988 – Konstanze Eickhorst, Németország

- Hannoverben tanult Karl- Heinz Kämmerlingnél, majd Párizsban Vlado Perlemuternél.
- Számos nemzetközi verseny díjazottja, így az 1981. évi Clara Haskil Zongoraverseny győztese, az 1985. évi kanadai Bach- verseny második helyezettje és az 1987. évi belgiumi Erzsébet királynő verseny döntőse.⁴⁰
- Rendszeresen lép föl a legnagyobb zenei fesztiválokon, mint pl. Luzern, Montreux, Ravinia, Berlin. A Linos Ensemble tagja, mely a világ minden táján koncertezik és számos CD felvételt is készített.
- 1989-től a hannoveri Hochschule für Musik und Theater professzora, majd 1998-tól a lübecki Musikhochschule tanára is. A Német Zenei Tanács tagja, a német zeni élet befolyásos figurája.

1991 – Várjon Dénes, Magyarország⁴¹**1994 – Pietro De Maria, Olaszország**

- 1967-ben született Velencében, Olaszországban.
- A velencei Conservatoire-ban Gino Gorininál tanult, majd Genovában folytatta tovább tanulmányait Maria Tipoval.
- Tizenhárom éves korában megnyerte az Alfred Cortot Nemzetközi Zongoraversenyt. 1990-ben döntős volt a moszkvai Csajkovszkij versenyen, ahol a Kritikusok Díját és a Zsűri különdíját kapta. Ugyanebben az évben a Dino Ciani versenyen, Milánóban első díjat nyert. Az 1994. évi Anda verseny első helyezése mellett a Közönség- díjat is megkapta.
- Számos zenekari fellépéssel büszkélkedhetett már ekkor is, többek között a stuttgarti Rádiózenekarral, a zürichi Tonhalle Zenekarral és nagy olasz zenekarokkal is játszott: Maggio Musicale Fiorentino, Orchestra Regionale Toscana, Orchestra Sinfonica Nazionale della RAI. Németországi debütálása 1991-ben a müncheni Herkulessaalban volt. 1992-ben sikeres dél-amerikai koncertkörutat tett a pádovai Kamarazenekarral, Bruno Giuranna vezényletével. Számos fesztiválon is részt vett, mint a Newport Festival, a párizsi Chopin Fesztivál, a La Roque d'Anthéron és a cannes-i MIDEM Fesztivál. Rádiófelvételeket készített Olaszországban, Németországban, Svédországban, Svájcban és az Egyesült Államokban.

1997 – Corrado Rollero, Olaszország

- 1969-ben született az olaszországi Sestriben.
- Genovában tanult Ecole Normale növendékeként, majd a sienai Chigiana Akadémián folytatta tanulmányait.
- Részt vett Bruno Canino, Sergio Marengoni, Schiff András, Paul Badura-Skoda mesterkurzusain. Számos zenei verseny díjazottja: 1990-ben a varsói Chopin versenyen negyedik, 1993-ban a zwickauai Schumann versenyen harmadik, 1994-ben a Busoni versenyen szintén harmadik, 1995-ben a brüsszeli Erzsébet királynő versenyen döntős, 1996-ban a Dino Ciani versenyen és 1997-ben Dublinban második díjat nyert. Ugyanebben

⁴⁰ Nyolcadik díjat kapott. Ugyanezen a versenyen Szokolay Balázs 12. helyezett lett.

⁴¹ Várjon Dénessel külön alfejezet foglalkozik. Életrajzát ld. ott.

az évben Düsseldorfban a Clara Schumann Versenyen első helyezést, az Anda Géza Versenyen pedig nem csak a fődíjat, hanem a Schumann-díjat is elnyerte.

- Sajnálatos módon, három évvel a győzelem után öngyilkos lett.

2000 – **Filippo Gamba**, Olaszország

- Veronában született 1968-ban. Renzo Bonizzato növendékeként tanult a Conservatorio di Verona-ban és Maria Tipo tanította a Scuola di Musica di Fiesole-ban.
- Az Anda verseny megnyerése előtt már számos verseny győztese: Van Cliburn, Leeds, Gina Bachauer, Nemzetközi Beethoven Verseny, brémai Zongoraverseny. Az Anda Géza Zongoraversenyen az első díj mellett a Mozart-díjat is elnyerte.
- Számos fesztiválon illetve nagy hangversenytermekben lépett föl, többek között a City of Birmingham Symphony, a weimari Staatskapelle, az Izraeli Filharmonikusok, a Nordwestdeutsche Philharmonie, a Utah Symphony, a zürichi Tonhalle, a Winterthur Musikkollegium Zenekara és számos olasz zenekar kíséretével. Szólókoncerteket is adott a legnagyobb koncerttermekben Olaszországban, Párizsban, Barcelonában, Amsterdamban, Salt Lake Cityben. Rádiófelvételeket készített a Francia Rádió, a Brémai Rádió, a német nyelvű Svájci Rádió, Olasz Rádió számára.
- Jelenleg Bázelen tanít, kamarazenesész.

2003 – **Alekszej Volodin**, Oroszország

- 1977-ben született Szentpéterváron.
- A Gnyeszint Intézetben tanult Tatjana Zelikman növendékeként. 1994-ben felvették Elisso Virszaladze osztályába a moszkvai Zeneakadémiára. Öt évvel később diplomázott, majd két éves posztgraduális képzésben vett részt ugyanott. 2001-től 2002-ig a comói Theo Lieven International Piano Foundationben folytatta tanulmányait.
- Versenydíjai: 1998 - Concurso Internacional Paloma O'Shea, Santander; 2000 - International Piano Competition of Australia, Sydney; 2001- Concurso Internazionale Ennio Porrino, Calgari.
- Rendszeresen ad szólóesteket Oroszországban, Ukrajnában, Japánban, Spanyolországban, Franciaországban⁴², Norvégiában, Egyiptomban, Németországban⁴³, Olaszországban⁴⁴, Hollandiában⁴⁵, Csehországban⁴⁶, Ausztráliában és Svájcban⁴⁷. Neves hazai és külföldi zenekarokkal lépett föl, mint a moszkvai Russian State Academy, Northern Sinfonia, Sydney Symphony, Australian Chamber Orchestra, Orchestra of the Winterthur Musikkollegium és a zürichi Tonhalle Orchestra.
- A verseny óta nagy nemzetközi karriert futott be.

2006 – **Szergej Kudrjakov**, Oroszország

⁴² Recontres Internationales Robert Casadesus, Lille

⁴³ Ruhr Piano Festival, Harenberg City Center, Dortmund

⁴⁴ Portugruaru Festival

⁴⁵ Music Sessions Festival

⁴⁶ Cesky Krumlov

⁴⁷ Lucerne Festival, Settimane Musicali de Ascona

- 1978-ban született. A moszkvai Gnyeszin Intézetben tanult Valentyina Aristovánál. 1995-ben felvételt nyert a moszkvai Csajkovszkij Konzervatóriumba, ahol Mihail Voszkreszenszkij volt a tanára. Diploma után két éves posztgraduális képzésben vett részt, jelenleg tanársegéd ugyanitt. Kamarazenét Alexandr Rügyinnál tanult.
- Első helyezett a Concours de Geneve International Music Competition 2002. évi versenyén, 2004-ben Gaetano Zinetti Kamarazenei versenyen, Veronában, Ilya Hoffman partnereként. 2006-ban az Anda Versenyen az első díj és a Mozart-díj nyertese.
- Rendszeresen ad koncerteket Oroszországban, Japánban, számos európai országban, az Egyesült Államokban. Fellépett már az Orchestre de la Suisse Romande-dal, a moszkvai Csajkovszkij Szimfonikus Zenekarral. Számos szóló, kamarazenei és zongoraverseny CD felvétele készült.

2009 – **Jinsang Lee**, Korea

- 1981-ben született. Tanulmányait Daejin Kim növendékeként a koreai National University of Arts-ban kezdte. 2003-ban diplomázott ugyanitt. 2003 és 2006 között a Hochschule für Musik Nürnbergben folytatta tanulmányait Wolfgang Manz és Julia Goldstein növendékeként. Ezután a kölni Hochschule für Musikban Pavel Gililov irányításával tanult tovább.
- Második helyezett volt a Sendai International Music Competition-ben, első díjat nyert a kölni és a hongkongi nemzetközi zongoraversenyeken. A 2009 évi Anda Géza Zongoraversenyen nemcsak a fődíjat, hanem három különdíjat is neki ítéltek.
- Németországban már elismert koncertező művész a verseny előtt. Fellépett többek között a Nürnberg Symphony Orchestra, WDR Radio Orchestra Cologne, Shanghai Philharmonic Orchestra és a City Chamber Orchestra of Hong Kong kíséretével. Részt vett a Ruhr Piano Festivalon, a Montepulciano Festivalon, Géza Anda Piano Festivalon és a münsteri fesztiválon.

Az összes díjazott felsorolását lásd a Függelékben.

Várjon Dénes

1968-ban született Budapesten. A hetedik kerületi Zeneiskolában Pallagi Jánosnénál kezdte zongoratanulmányait. Tizenkét évesen felvételt nyert a Zeneakadémia Előkészítő Tagozatára, ahol Keveházi Gyöngyi tanította. Már ebben az időben foglalkozott vele Bächer Mihály és Simon Albert is. Tanulmányait a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen Falvai Sándor növendékeként végezte, kamarazene tanárai Devich Sándor, Rados Ferenc és Kurtág György. Részt vett Schiff András, Lev Vlasenko, Vásáry Tamás, Sebők György, Dmitrij Baskirov mesterkurzusain. 1984-ben negyedik helyezést ért el az olaszországi Senigallia Nemzetközi Zongoraversenyen. A Magyar Rádió Országos Zongoraversenyének különdíjasa 1985-ben. Ugyanebben az évben megnyerte a Weiner Leó Kamarazenei Versenyt Budapesten. Az 1991. évi Anda Géza Zongoraverseny első helyezettje.

Az Anda verseny igazi mérföldkövet jelentett Várjon karrierjében. Az addig is sokat koncertező, javarészt kamarakonzerteket adó művész számtalan felkérést kapott és fogadott el a világ legnevesebb koncerttermeibe, fesztiváljaira. Ezek közé tartoznak a Salzburgi Ünnepi Játékok, a Luzerni Fesztivál, a Schleswig-Holsteini Zenei Fesztivál, a Velencei Biennálé, az amerikai Marlboro Fesztivál, a Ruhr Zongorafesztivál, a Weimari Kunstfest, a Kissinger Sommer, az Ittinger Pfingstkonzerten és az Edinburghi Fesztivál. Számos jelentős zenekar szólistájaként lépett fel: többek között a Camerata Salzburg, az Academy of St. Martin in the Fields, a Wiener Kammerorchester, a Liszt Ferenc Kamarazenekar, a Camerata Bern, a Lausanne-i Kamarazenekar, a zürichi Tonhalle Zenekara, a Berliini Rádió Szimfonikus Zenekara, az Európai Kamarazenekar, az Amerikai Szimfonikus Zenekar, a Skót Kamarazenekar, a Budapesti Fesztiválzenekar, Gidon Kremer Kremeta Baltica zenekara, olyan neves karmesterek partnereként, mint Végh Sándor, Solti György, Heinz Holliger, Horst Stein, Leopold Hager, Fischer Iván, Fischer Ádám és Thierry Fischer.

Várjon Dénes szólista pályafutása mellett nagy jelentőséget tulajdonít a kamarazenélésnek: rendszeresen fellép Perényi Miklós, Schiff András, Lukas Clemens és Veronika Hagen, Steven Isserlis, Leonidas Kavakos, Radovan Vlatkovic, Tabea Zimmermann, Heinz Holliger, Jorg Widmann, a Takács-, az Endellion-, a

Carmina- és a Keller kvartett valamint az Ensemble Wien Berlin partnereként. CD felvételei jelentek meg a Hungaroton, a Capriccio, a Teldec és a Naxos kiadóknál. 2007-től az ECM lemeztársasággal dolgozik. Rendszeres szerkesztője és főszereplője különböző tematikus programoknak, így például a 2005–2006-os szezonban a Zeneakadémia Nagytermében rendezett nagysikerű „Tegnap Világa” című hangversenysorozatnak, amely a XIX. és XX. század fordulóján komponált zeneművek színes válogatását mutatta be, 2007-ben pedig Veress Sándor 100. születésnapján rendezett ünnepi koncertsorozatnak a Művészetek Palotájában, valamint Keller Andrással közösen a Zeneakadémia Nagytermében rendezett Végh Sándor zenei esteknek. A Liszt-év kapcsán 2011-ben újabb zenei fesztivált rendezett: Liszt és Európa címmel.

Várjon Dénes a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem tanára, Liszt Ferenc- és Veress Sándor-díjas zongoraművész. A következő évadokban ismét a legjelentősebb európai és amerikai koncerttermek vendége.

Várjon Dénes élő példa arra, hogy milyen jelentősége van az Anda Géza verseny fődíjának. Ő és a többi nyertes mind nagy tehetség, akiket az első díj elnyerése a magaslatokba repített – ez talán csak az 1982-es győztes, Heindrun Holtmann esetében nem helytálló. A többi szerencsés művész azóta világkarriert futott be.⁴⁸

⁴⁸ Corrado Rollero korai halála miatt nem tudta beteljesíteni küldetését.

Interjú Várjon Dénessel

Várjon Dénessel volt szerencsém Andával való kapcsolatáról beszélgetni. Saját bevallása szerint is sok ponton egyezik ízlésük, például repertoár tekintetében. A verseny megnyerése után tizennégy évvel így nyilatkozott: „Minden magyar zenész gyökerei Liszt Ferencig vezethetők vissza. Anda ugyanúgy kapocs volt ebben a láncolatban, mint ahogy én is.”⁴⁹

Várjon Dénes a Zeneakadémián főtárgytanárom volt Jandó Jenő mellett, de már gyerekkoromból ismerem, az Előkészítő Tagozat diákjaként hozzá hasonlóan én is Keveházi Gyöngyi osztályába jártam. Már akkor is gyakran jártam Dénes koncertjeire. Ez a régi ismeretség jogosít fel arra, hogy tegező viszonyban készítek vele az interjút.

Kertész Judit: Mit gondolsz Anda cadenzáiról? Te is játszod őket?

Várjon Dénes: Nagyszerűek Anda cadenzái, jónak tartom őket. Egy- kettőt én is játszottam. Alapvetően azonban egy nagyszerű, a műveket nagyon jól ismerő előadóművész cadenzáinak tartom őket, nem zeneszerzői alkotásoknak. Valószínűleg nem is akar az lenni. Én magam is megpróbálkoztam egy alkalommal cadenza írással, a c-moll koncerthez együtt írtunk cadenzát feleségemmel, Simon Izabellával. Anda alkotói hozzáállását tükrözi az az anekdota, melyet felesége mesélt nekem. Egyik éjjel Anda komponálni kezdte valamelyik cadenzát, felesége megkérdezte, mit csinál. Erre Anda: „Ülök és gondolkodom a cadenzáról.” Két óra múlva felesége kicsit sürgetve újra érdeklődött, mire Anda így válaszolt: „Most már csak ülök.”

K. J.: A róla elnevezett verseny miben különbözik a többi nemzetközi zongoraversenytől? Jól látom, hogy az Anda-verseny tulajdonképpen egy élő kapocs Anda és a ma élő fiatal zongoristák között?

V. D.: Igen, ez így van. Talán a verseny történetében nem minden esetben sikerült ezt megvalósítani, de minden alkalommal hasonló kiindulású karaktereket keresnek. Olyan valakit, aki megfelel az Anda-szellemiségnek, aki nem csak a mai

⁴⁹ Várjon Dénes: Géza Anda – commitment to a legacy, in: Concours Géza Anda Newsletter, no.13. 2005. április, 1.old.

értelemben vett „zongorista”, hanem például a társművészetek felé is nyitott és tájékozott. Ez tulajdonképpen a szöges ellentéte a mostani irányynak, hiszen a mai divatos zongoristák, mint Lang-Lang, de mondhatnánk sok más nevet is, egy teljesen más irányvonalat képviselnek. Ma a PR és a marketing irányít, Anda idejében ez nem így volt. Akkoriban csak az számított, hogy ki hogyan csinálja, amit épp csinál. A verseny céljai közt ez is szerepel: megtartani, illetve visszahozni azokat az értékeket, melyeket Anda Géza életében olyan fontosnak tartott és az ő idejében a normáknak megfeleltek. A verseny megnyerése után egyfajta szellemi védőburok veszi körül az embert. A versenyiroda szervezi a koncerteket, nagyrészt Anda köreiből származó felkéréseknek kell eleget tenni. Abban a szerencsében volt részem, hogy Anda özvegye megengedte, hogy a házában lakjak, feleségemmel gyakran nyaraltunk az egyik villájában. Nagyon sokat elárul róla az a rengeteg könyv, kotta, amelyet ott találtunk. Óriási festménykollekcióval rendelkezik, Európa egyik legnagyobb impresszionista gyűjteménye az övé.

K. J.: Mit gondolsz, miért nem hallunk túl sokat Anda Gézáról Magyarországon? Ő vajon mennyire tartotta magyarnak magát?

V. D.: A magyar zene nagyon érdekelte. Szerintem megtartotta és hordozta magában a gyökereit. A Zeneakadémiához és Dohnányihoz való viszonya nagyon erős volt. Az Anda Géza Alapítvány nagyon szeretné, ha például több magyar résztvevő lenne a versenyen. Most indították el az Anda ösztöndíjat, mely kifejezetten fiatal magyar zongoristákat karol fel. Én egyébként 2001-ben Anda 80. születésnapjára adtam egy koncertet a Zeneakadémia Nagytermében Strém Kálmán szervezésében, és készítettem egy Anda-émlékalbumot is. Most, a 90. születésnapot nem sikerül Magyarországon megrendezni. Anda özvegye nagyon a szívében viseli ezt a kérdést, és ebből arra következtettek, hogy Anda Gézának is fontos lehetett ez a téma.

K. J.: Mi a véleményed Anda zongorajátékáról, művészetéről?

V. D.: Andát én egy nagyon komoly, magas mércével nézve is kiváló zongoristának tartom, akinek egyéni hangját fel lehet ismerni anélkül, hogy tudnánk, ki zongorázik. Számomra nagyon fontos az érzékenysége és az az erős fegyelem, ami áthatja a játékát. Bár ugyanazon iskolából került ki, mint Fischer Annie, vagy Cziffra György, nem lehet azt mondani, hogy sok közös vonás lenne bennük. Nagyon

szeretem a romantikus lemezeit, például élete utolsó felvétele a *Chopin keringők*, melyet ugyan sokat kritizáltak, hogy nem elég romantikus, de nekem nagyon tetszik, különösen az a-moll keringő. Nagyon szeretem a *Schumann Carnival* felvételét, és a Liszt művek is kiválóak. A két nagy úttörő tevékenysége azonban valóban az összes Mozart zongoraverseny-felvétele és a három Bartók koncerttel való munkája.

K. J. : Te Anda utódjának tekinted magad? Ha igen, milyen tekintetben?

V. D.: Nem tekintem magam az utódjának, elsősorban azért sem, mert ugye sajnos személyesen nem ismertem. Bár az is igaz, hogy sokszor nem kell valakit ismerni ahhoz, hogy szorosán kötődjön hozzá. Én annyi embert ismerek Anda közvetlen családjából, ismerősei közül, hogy szinte már ismerősnek érzem őt is. De az biztos, hogy azok az értékek hozzám is nagyon közel állnak, amelyek Anda Gézára jellemzők.

K. J.: Anda Géza mint karmester?

V. D.: Ő nem volt karmester. Csak a Mozart zongoraversenyeket dirigálta, azt is inkább csak mintegy összefogta. Szerintem mindent, amit művészileg tett az irányított, hogy mint zongorista, hogyan tudna még szélesebb körű lenni. A cadenzái is ezt szolgálták és karmesteri mivolta is ekképpen magyarázható.

K. J.: Mi lehet az üzenete az Anda- életműnek a mai fiatal zongoristák-zenészek számára?

V. D.: Talán az, amiről már szó volt, hogy próbálják meg a önmagukat mint zongoristát tágabb kontextusban elhelyezni, amibe beleférnek a társművészetek és egy általános kulturális érdeklődés. Ez meg fogja változtatni a zongorázáshoz való viszonyukat.

Függelék

Kottapéldák

I.

K. 491, harmadik tétel, közjáték:

II.

K. 595, első tétel

1. Satz

III.

A K. 482 zongoraverseny harmadik tételére vonatkozó javaslata a következő:

A legnagyobb visszafogottságot ajánlom a díszítések terén. Én magam még a Nannerl által megkívánt díszítéseket sem játszom a K. 451 második tételében.

Azonban vannak bizonyos helyek, ahol ki kell tölteni az anyagot. Példa egy lehetséges verzióra a harmadik tételben a 164 – 173. ütemekre vonatkozóan⁵⁰:



IV.

A K. 491 első tételének lehetséges előadása a 467 – 471. ütemben:



V.

Anda gondolatai a K. 491 zongoraverseny második tételének 40. üteméről:

Bár nem feltétlenül tartozik ide, szeretnék pár szót ejteni a második tétel 40. üteméről: meglepve tapasztalom, hogy minden zongorista hűen követi a Breitkopf-féle kiadást – melyet különben az összes, még a legújabb kiadások is átvettek – annak ellenére, hogy elég nyilvánvalóan valami nincs rendben benne. Áttemtem a

⁵⁰ Anda Géza: Cadenzák W. A Mozart zongoraversenyeihez, Bote & Bock, Berlin, 1973, 35. old.

zenekari harmóniákat a zongoraszólamba, abból a meggyőződésből, hogy nagyobb odafigyelés szükséges az oboa, a klarinét és a fagott szólam megírásához, mint a zongora harmadszor megjelenő témájának lekottázásához, különösen annak ismeretében, hogy Mozart gyakran milyen kapkodva dolgozott. Egy cincinnati koncert alkalmával kikerem erről Max Rudolf véleményét. Megerősítette nézeteim hitelességét, és gyorsan bizonyítékkal is szolgált. Egyedülálló könyvtárából elővette a Mozart-kézirat másolatát. Ebben egyértelműen látható és olvasható, hogy a 38. és 42. ütem között csak a zongora szólam felső sora Mozart kézírása, ami azt jelenti, hogy látható módon a zenészek muzikalitására épített. Mindhiába, mivel valaki később kötelességének érezte harmóniákkal kitölteni a zongora szólamot – rosszul. Az idegen írás és tinta minden kétséget kizár.

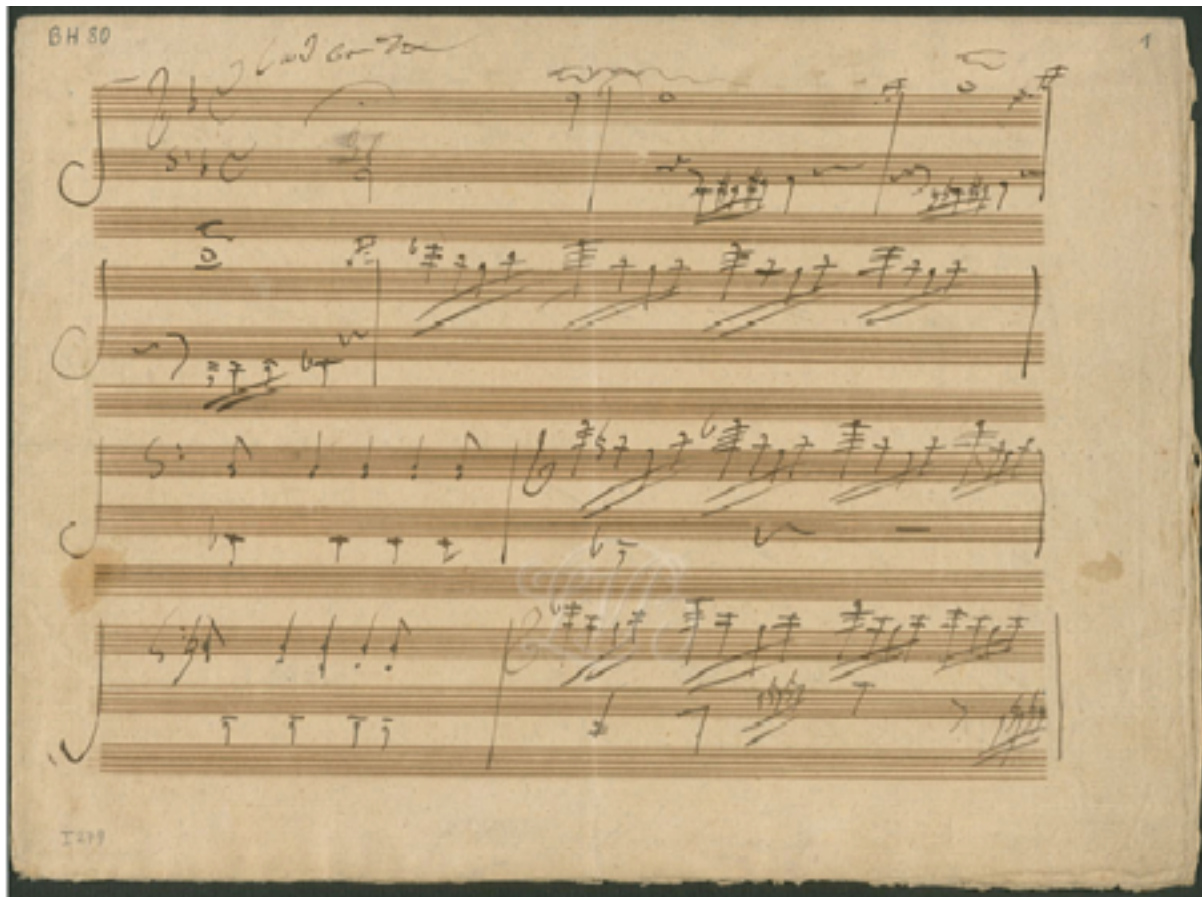
Én ezért azt javaslom, hogy játsszuk a 40. ütemet a következőképpen:⁵¹

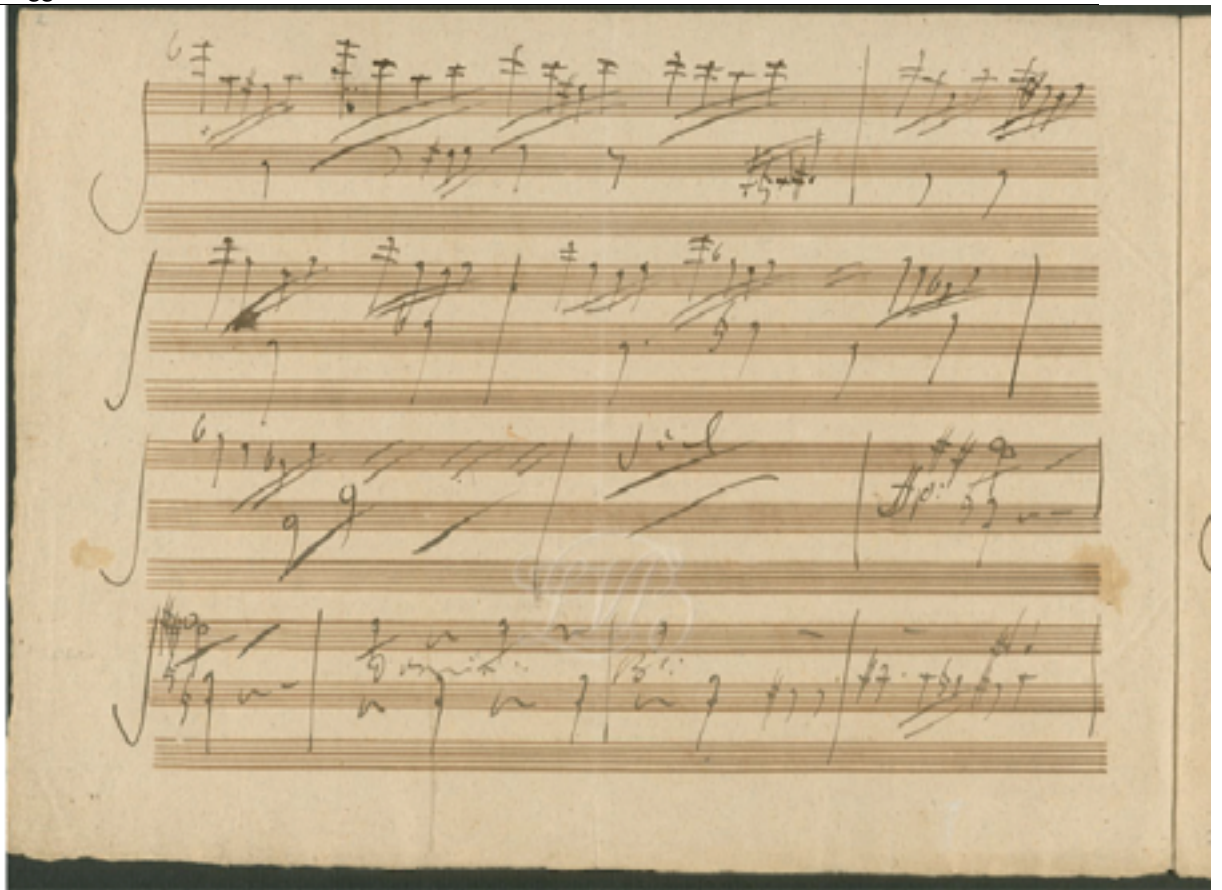


⁵¹ Anda Géza: Cadenzák W. A Mozart zongoraversenyeihez, Bote & Bock, Berlin, 1973, 38-39. old

VI.

Beethoven kézírata Mozart K. 466 zongoraversenyének első tételéhez komponált cadenzájából





Diszkográfia⁵²

<u>Szerző</u>	<u>Mű</u>	<u>Év</u>	<u>Kiadó</u>
	Interview mit Jürg Polzin [Ausschnitte]	1975	Ariola-Eurodisc 43155* 17cm [1977?]
	Interview mit Hans-Wilhelm Kuhlenkampff zur Situation der Musikausbildung	1975	Frankfurter Museums-Gesellschaft IMS 076* [1975]
	Meisterkurse im Muraltengut Zürich	1972-1974	Artemis 30-540* [1977]
Johann Sebastian Bach	Partita Nr. 2 c-moll BWV 826	1951	Telefunken VE 9023* Schellack 78rpm [1951/52]
Johann Sebastian Bach	Partita Nr. 2 c-moll BWV 826	1951	Telefunken E 8889 AC* Schellack 78rpm [1951]
Johann Sebastian Bach	Choralvorspiel "Ich ruf zu Dir, Herr Jesu Christ" BWV 639 (Arr. Ferruccio Busoni)	1943	Polydor 68289* Schellack 78rpm [1948]
Johann Sebastian Bach	Konzert für zwei Klaviere und Orchester C-Dur BWV 1061	1956	Columbia 33 CX 1403* [1956], Columbia FCX 550* [1956], Angel 35380* [1956/57]
Johann Sebastian Bach	Partita Nr. 2 c-moll BWV 826	1972	SF 006 [2000]
Béla Bartók	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 2 BB 101	1953	Audite 21.407 [2011]
Béla Bartók	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 2 BB 101	1973	BBC Legends BBCL 4247-2 [2008]
Béla Bartók	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 2 BB 101	1952	Audite 23.410 [2008]
Béla Bartók	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 2 BB 101	1956	Relief CR 1883 [1988]
Béla Bartók	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 2 BB 101	1970	Q-Disk 97014 [1999]
Béla Bartók	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 1 BB 91	1957	Audite 23.410 [2008]

⁵² A diszkográfia az Anda Géza honlapról származik, ezért német nyelvű

Béla Bartók	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 3 BB 127	1959	DGG 18 611* (mono) [1960], DGG 138 611* (stereo) [1960]
-------------	--	------	---

Béla Bartók	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 2 BB 101	1959	DGG 18 611* (mono) [1960], DGG 138 611* (stereo) [1960]
Béla Bartók	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 1 BB 91	1960	DGG 18 708* (mono) [1961], DGG 138 708* (stereo) [1961]
Béla Bartók	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 3 BB 127	1957	Collegno WWE 20091 [2005]
Béla Bartók	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 2 BB 101	1957	Collegno WWE 20091 [2005]
Béla Bartók	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 1 BB 91	1957	Collegno WWE 20091 [2005]
Béla Bartók	Gyermeknek / Pro deti (Für Kinder) BB 53, Heft 1	1954	Columbia 33 CX 1176* [1954], Columbia FCX 347* [1954], Angel 35126* [1954/55]
Béla Bartók	Suite op. 14 BB 70	1955	BBC Legends BBCL 4135-2 [2003]
Béla Bartók	Suite op. 14 BB 70	1955	Audite 23.410 [2008]
Béla Bartók	Sonatina BB 69	1954	Columbia 33 CX 1176* [1954], Columbia FCX 347* [1954], Angel 35126* [1954/55]
Béla Bartók	Kontraste für Klarinette, Violine und Klavier BB 116	1953	Audite 23.410 [2008]

Béla Bartók	Gyermeknek / Pro deti (Für Kinder) BB 53, Heft 2	1955	Columbia 33 CX 1316* [1956], Angel 35246* [1956/57]
Béla Bartók	Sonate für zwei Klaviere und Schlagzeug BB 115	1953	Audite 23.410 [2008]
Béla Bartók	Rhapsodie für Klavier und Orchester op. 1 BB 36b	1960	DGG 18 708* (mono) [1961], DGG 138 708* (stereo) [1961]
Béla Bartók	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 3 BB 127	1972	DGG 447 666-2 [1995]
Béla Bartók	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 3 BB 127	1954	Tahra TAH 611-613 [2006]

Ludwig van Beethoven	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 1 C-Dur op. 15	1963	Orfeo C 821 102 B [2010]
Ludwig van Beethoven	Klaviersonate Nr. 28 A-Dur op. 101	1956	[Columbia; unveröffentlicht("rejected")]
Ludwig van Beethoven	Klaviersonate Nr. 7 D-Dur op. 10 Nr. 3	1956	[Columbia; unveröffentlicht("rejected")]
Ludwig van Beethoven	Klaviersonate Nr. 7 D-Dur op. 10 Nr. 3	1953	[Columbia; unveröffentlicht("rejected")]
Ludwig van Beethoven	Klaviersonate Nr. 14 cis-moll op. 27 Nr. 2	1956	[Columbia; unveröffentlicht("rejected")]
Ludwig van Beethoven	Klaviersonate Nr. 7 D-Dur op. 10 Nr. 3	1955	BBC Legends BBCL 4135-2 [2003]
Ludwig van Beethoven	33 Veränderungen über einen Walzer von Diabelli C-Dur op. 120 ("Diabelli-Variationen")	1961	DGG 18 713* (mono) [1962], DGG 138 713* (stereo) [1962]
Ludwig van Beethoven	Klaviersonate Nr. 7 D-Dur op. 10 Nr. 3	1958	Columbia 33 CX 1427* [1959]
Ludwig van Beethoven	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 1 C-Dur op. 15	1955	Columbia 33 CX 1302* [1955], Angel 35248* [1955/56?]
Ludwig van Beethoven	Klaviersonate Nr. 14 cis-moll op. 27 Nr. 2	1955	Columbia 33 CX 1302* [1955], Angel 35248* [1955/56?]
Ludwig van Beethoven	Klaviersonate Nr. 28 A-Dur op. 101	1958	Columbia 33 CX 1427* [1959]
Ludwig van Beethoven	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 1 C-Dur op. 15	1969	Ariola-Eurodisc 204 638-270* [1983]
Ludwig van Beethoven	Klaviersonate Nr. 7 D-Dur op. 10 Nr. 3	1955	Audite 23.408 [2008]
Ludwig van Beethoven	Klaviersonate Nr. 28 A-Dur op. 101	1955	Audite 23.408 [2008]
Ludwig van Beethoven	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 1 C-Dur op. 15	1968	Orfeo C 271 921 B [1992]
Ludwig van Beethoven	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 4 G-Dur op. 58	1964	Ariola-Eurodisc 204 638-270* [1983]
Ludwig van	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 3 c-	1962	King Record KICC 2373 [1985]

Beethoven	moll op. 37		
Ludwig van Beethoven	Konzert für Violine, Violoncello, Klavier und Orchester ("Tripelkonzert") C-Dur op. 56	1960	DGG 19 236* (mono) [1961], DGG 136 236* (stereo) [1961]
Johannes Brahms	Intermezzo op. 117, Nr. 1	1955	Hänssler Classic CD 94.211 [2010]
Johannes Brahms	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 2 B-dur op. 83	1958	Hänssler Classic CD 94.208 [2009]
Johannes Brahms	Intermezzo op. 119 Nr. 2	1947	La Boite á Musique 46/47* Schellack 78rpm [1947?]
Johannes Brahms	Intermezzi op. 117	1947	La Boite á Musique 46/47* Schellack 78rpm [1947?]
Johannes Brahms	Klaviersonate Nr. 3 f-moll op. 5	1960	De Agostini FS96CD32-2 [1998]
Johannes Brahms	Variationen über ein Thema von Paganini op. 35 (Heft 1/2)	1955	BBC Legends BBCL 4135-2 [2003]
Johannes Brahms	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 2 B-Dur op. 83	1968	Arkadia CDGI 740.3 [1998]
Johannes Brahms	Intermezzi op. 117	1957	Columbia 33 CX 1624* [1958]
Johannes Brahms	Klaviersonate Nr. 3 f-moll op. 5	1957	Columbia 33 CX 1624* [1958]
Johannes Brahms	Variationen über ein Thema von Paganini op. 35 (Heft 1/2)	1953	Columbia 33 CX 1072* [1953], Columbia 33 FCX 283* [1953], Angel 35046* [1953/54]
Johannes Brahms	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 2 B-Dur op. 83	1954	Couplet CCD-3000 [1998]
Johannes Brahms	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 2 B-Dur op. 83	1954	Replica RPL 2467* [1980]
Johannes Brahms	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 1 d-moll op. 15	1967	Tahra TAH 536 [2004]
Johannes Brahms	Intermezzi op. 117	1960	Ariola-Eurodisc 204 639-270* [1983]
Johannes Brahms	Klaviersonate Nr. 3 f-moll op. 5	1957	Ariola-Eurodisc 204 639-270* [1983]
Johannes	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 2	1962	Orfeo C 271 921 B [1992]

Brahms	B-Dur op. 83		
Johannes Brahms	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 2 B-Dur op. 83	1954	Movimento Musica 01.051* [1982]
Johannes Brahms	Variationen über ein Thema von Paganini op. 35 (Heft 1/2)	1952	Ariola-Eurodisc 204 640-366* [1984]
Johannes Brahms	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 2 B-Dur op. 83	1961	DGG 18 683* (mono) [1961], DGG 138 683* (stereo) [1961]
Johannes Brahms	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 2 B-Dur op. 83	1967	DGG 139 034* [1968]
Frédéric Chopin	Walzer Nr. 03 a-moll op. 34,2	1975	Eurodisc 89 754 MK* [1976]
Frédéric Chopin	Walzer Nr. 02 As-Dur op. 34,1	1975	Eurodisc 89 754 MK* [1976]
Frédéric Chopin	Walzer Nr. 01 Es-Dur op. 18,1	1975	Eurodisc 89 754 MK* [1976]
Frédéric Chopin	[Etüdenop. 25] Douze Études op. 25	1965	Orfeo C 824 102 B [2010]
Frédéric Chopin	Ballade Nr. 1 g-moll op. 23	1955	Hänssler Classic CD 94.211 [2010]
Frédéric Chopin	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 1 e-moll op. 11	1952	Hänssler Classic CD 94.208 [2009]
Frédéric Chopin	[Etüden op. 25] Douze Études op. 25	1955	Ariola-Eurodisc 202 081-366* [1980]
Frédéric Chopin	[Etüden op. 25] Douze Études op. 25	1960	De Agostini FS96CD32-2 [1998]
Frédéric Chopin	[Etüden op. 10] Etüde E-dur op. 10 Nr. 3	1965	Ermitage ERM 1525 [1995]
Frédéric Chopin	Mazurka a-moll op. 68 Nr. 2	1943	Polydor 68088* Schellack 78rpm [1943]
Frédéric Chopin	Mazurka a-moll op. 67 Nr. 4	1943	Polydor 68088* Schellack 78rpm [1943]
Frédéric Chopin	[Etüden op. 25] Etüde e-moll op. 25 Nr. 5	1943	Polydor 68088* Schellack 78rpm [1943]
Frédéric Chopin	Klaviersonate Nr. 2 b-moll op. 35	1972	Orfeo C 742 071 B [2008]
Frédéric Chopin	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 1 e-moll op. 11	1956	Columbia 33 C 1057* 25cm [1958], Angel 35631* [1958?]
Frédéric Chopin	[Etüden op. 25] Douze Études op. 25	1956	Columbia 33 CX 1459* [1958]
Frédéric Chopin	Ballade Nr. 1 g-moll op. 23	1956	Columbia 33 CX 1459* [1958]

Frédéric Chopin	[Etüden op. 25] Douze Études op. 25	1965	Ermitage ERM 168-2 [1996]
Frédéric Chopin	24 Préludes op. 28	1965	Fonit Cetra CDE 1018 [1987]
Frédéric Chopin	[Etüden op. 10] Douze Études op. 10	1965	Fonit Cetra CDE 1018 [1987]
Frédéric Chopin	Polonaise Nr. 6 As-dur op. 53	1959	DGG 18 604* (mono) [1960], DGG 138 084* (stereo) [1960]
Frédéric Chopin	24 Préludes op. 28	1959	DGG 18 604* (mono) [1960], DGG 138 084* (stereo) [1960]
Frédéric Chopin	24 Préludes op. 28	1957	Audite 23.409 [2008]
Frédéric Chopin	[Etüden op. 25] Douze Études op. 25	1955	Audite 23.409 [2008]
Frédéric Chopin	Walzer Nr. 04 F-Dur op. 34,3	1975	Eurodisc 89 754 MK* [1976]
Frédéric Chopin	Walzer Nr. 05 As-Dur op. 42	1975	Eurodisc 89 754 MK* [1976]
Frédéric Chopin	Walzer Nr. 06 Des-Dur op. 64,1	1975	Eurodisc 89 754 MK* [1976]
Frédéric Chopin	Walzer Nr. 07 cis-moll op. 64,2	1975	Eurodisc 89 754 MK* [1976]
Frédéric Chopin	Walzer Nr. 08 As-Dur op. 64,3	1975	Eurodisc 89 754 MK* [1976]
Frédéric Chopin	Walzer Nr. 09 As-Dur op. 69,1	1975	Eurodisc 89 754 MK* [1976]
Frédéric Chopin	Walzer Nr. 10 h-moll op. 69,2	1975	Eurodisc 89 754 MK* [1976]
Frédéric Chopin	Walzer Nr. 11 Ges-Dur op. 70,1	1975	Eurodisc 89 754 MK* [1976]
Frédéric Chopin	Walzer Nr. 12 f-moll op. 70,2	1975	Eurodisc 89 754 MK* [1976]
Frédéric Chopin	Walzer Nr. 13 Des-Dur op. 70,3	1975	Eurodisc 89 754 MK* [1976]
Frédéric Chopin	Walzer Nr. 14 e-moll op. posth.	1975	Eurodisc 89 754 MK* [1976]
Léo Delibes	Paraphrase: Valse Lent aus "Coppélia", 1. Akt (Arr. Ernő von Dohnányi)	1954	Columbia 33 CX 1156* [1954], Columbia 33 FCX 295* [1954], Angel 35083* [1954/55]
César Franck	Variations symphoniques für Klavier und Orchester	1943	Polydor 68123/33* Schellack 78rpm [1943], Polydor 69099/69100* Schellack 78rpm [1943]
Edvard Grieg	Konzert für Klavier und Orchester a-moll op. 16	1963	DGG 18 888* (mono) [1964], DGG 138 888* (stereo) [1964]

Joseph Haydn	Klaviersonate F-Dur Hob:XVI/23	1950	Hänssler Classic CD 94.211 [2010]
Joseph Haydn	Klaviersonate F-Dur Hob:XVI/23	1960	De Agostini FS96CD32-2 [1998]
Joseph Haydn	Klaviersonate F-Dur Hob:XVI/23	1951	Telefunken E 3917-19* Schellack 78rpm [1951]
Rolf Liebermann	Klaviersonate (1951)	1951	Hänssler Classic CD 94.211 [2010]
Franz Liszt	Konzertetüde Nr. 1 "Waldesrauschen" S 145	1966	DGG 459 028-2 [1998]
Franz Liszt	Etude d'exécution transcendante d'après Paganini Nr. 3 "La Campanella" S 140 (Arr. Ferruccio Busoni)	1942	Polydor 67934/35* Schellack 78rpm [1942]
Franz Liszt	Mephisto-Walzer Nr. 1 S 514 (Arr. Eugen d'Albert)	1942	Polydor 67934/35* Schellack 78rpm [1942]
Franz Liszt	Klaviersonate h-moll S 178	1954	Columbia 33 CX 1202* [1954], Columbia 33 FCX 331* [1954], Angel 35127* [1954/55]
Franz Liszt	Mephisto-Walzer Nr. 1 S 514	1954	Columbia 33 CX 1202* [1954], Columbia 33 FCX 331* [1954], Angel 35127* [1954/55]
Franz Liszt	Etude d'exécution transcendante d'après Paganini Nr. 3 "La Campanella" S 140 (Arr. Ferruccio Busoni)	1954	Columbia 33 CX 1202* [1954], Columbia 33 FCX 331* [1954], Angel 35127* [1954/55]
Franz Liszt	Konzertetüde Nr. 3 Des-Dur "Un Sospiro" S 144	1954	Columbia 33 CX 1202* [1954], Columbia 33 FCX 331* [1954], Angel 35127* [1954/55]
Franz Liszt	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 1 Es-Dur S 124	1955	Columbia 33 CX 1366* [1956], Angel 35268* [1956/57]
Franz Liszt	Fantasie über Ungarische Volksmelodien für Klavier und Orchester S 123	1955	Columbia 33 CX 1366* [1956], Angel 35268* [1956/57]
Franz Liszt	Klaviersonate h-moll S 178	1955	Audite 23.408 [2008]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 17 G-Dur KV 453	1975	BBC Legends BBCL 4247-2 [2008]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 16 D-Dur KV 451	1968	BBC Legends BBCL 4247-2 [2008]
Wolfgang Amadeus	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 20 d-moll KV 466	1964	DGG 18 917* (mono) [1964], DGG 138 917* (stereo) [1964]

Mozart			
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 18 B-Dur KV 456	1964	DGG 18 917* (mono) [1964], DGG 138 917* (stereo) [1964]
Wolfgang Amadeus Mozart	Szene mit Rondo "Ch'io mi scordi di te - Non temer amato bene" KV 505	1955	Testament SBT 1178 [2000]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 22 Es-Dur KV 482	1956	Oehms OC 578 [2006]
Wolfgang Amadeus Mozart	Klaviersonate Nr. 18 D-Dur KV 576	1951	Telefunken E 3917-19* Schellack 78rpm [1951]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für zwei Klaviere und Orchester Es-Dur KV 365	1956	Columbia 33 CX 1403* [1956], Columbia FCX 550* [1956], Angel 35380* [1956/57]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 16 D-Dur KV 451	1963	Orfeo C 330 931 B [1993]
Wolfgang Amadeus Mozart	Szene mit Rondo "Ch'io mi scordi di te - Non temer amato bene" KV 505	1963	Orfeo C 330 931 B [1993]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 17 G-Dur KV 453	1953	Golden Melodram GM 4.0078 [2006]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 17 G-Dur KV 453	1961	DGG 18 783* (mono) [1962], DGG 138 783* (stereo) [1962]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 21 C-Dur KV 467	1961	DGG 18 783* (mono) [1962], DGG 138 783* (stereo) [1962]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 21 C-Dur KV 467	1970	Tahra TAH 536 [2004]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 06 B-Dur KV 238	1962	DGG 18 824* (mono) [1962], DGG 138 824* (stereo) [1962]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 21 C-Dur KV 467	1957	DGG 453 199-2 [1999]
Wolfgang Amadeus	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 27 B-Dur KV 595	1969	DGG 139 447* [1970]

Mozart			
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 26 D-Dur KV 537	1965	DGG 139 113* [1966]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 25 C-Dur KV 503	1968	DGG 139 384* [1968]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 24 c-moll KV 491	1966	DGG 139 196* [1967]

Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 23 A-Dur KV 488	1963	DGG 18 870* (mono) [1964], DGG 138 870* (stereo) [1964]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 22 Es-Dur KV 482	1962	DGG 18 824* (mono) [1962], DGG 138 824* (stereo) [1962]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 20 d-moll KV 466	1965	DGG 18 917* (mono) [1965], DGG 138 917* (stereo) [1965]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 18 B-Dur KV 456	1965	DGG 18 917* (mono) [1965], DGG 138 917* (stereo) [1965]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 16 D-Dur KV 451	1963	DGG 18 870* (mono) [1964], DGG 138 870* (stereo) [1964]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 19 F-Dur KV 459	1967	DGG 139 319* [1968]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 15 B-Dur KV 450	1968	DGG 139 393* [1969]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 13 C-Dur KV 415	1967	DGG 139 319* [1968]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 14 Es-Dur KV 449	1966	DGG 139 196* [1967]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 12 A-Dur KV 414	1965	DGG 139 113* [1966]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für zwei Klaviere und Orchester Es-Dur KV 365	1957	Orfeo C 572 011 B [2001]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 11 F-Dur KV 413	1969	DGG 139 393* [1969]

Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 09 Es-Dur KV 271	1969	DGG 139 453* [1970]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 08 C-Dur KV 246	1968	DGG 139 384* [1968]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 21 C-Dur KV 467	1973	Ariola-Eurodisc 86 947 KK* (stereo) [1973], Ariola-Eurodisc 86 947 MK* (quadro) [1973], RCA ARL 1-0610* [1973/74]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 05 D-Dur KV 175	1968	DGG 139 454* [1970]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 04 G-Dur KV 41	1968	DGG 139 454* [1970]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 03 D-Dur KV 40	1968	DGG 139 454* [1970]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 02 B-Dur KV 39	1968	DGG 139 453* [1970]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 01 F-Dur KV 37	1968	DGG 139 447* [1970]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 20 d-moll KV 466	1973	Ariola-Eurodisc 86 947 KK* (stereo) [1973], Ariola-Eurodisc 86 947 MK* (quadro) [1973], RCA ARL 1-0610* [1973/74]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzerte für Klavier und Orchester Nr. 1-6,8,9, 11-27 (Gesamtaufnahme der 25 Solokonzerte)	1961-1970	DGG 2720 030* [1971]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 20 d-moll KV 466	1969	Audite 23.407 [2008]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 22 Es-Dur KV 482	1960	Audite 23.407 [2008]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 21 C-Dur KV 467	1956	Audite 23.407 [2008]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 23 A-Dur KV 488	1962	Audite 23.407 [2008]
Wolfgang Amadeus Mozart	Sinfonie Nr. 28 C-Dur KV 200	1962	Audite 23.407 [2008]
Wolfgang Amadeus Mozart	Konzert für zwei Klaviere und Orchester Es-Dur KV 365	1954	Tahra TAH 523 [2004]
Sergej	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 2	1953	Hänssler Classic CD 94.208 [2009]

Rachmaninow	c-moll op. 18		
Sergej Rachmaninow	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 2 c-moll op. 18	1953	Columbia 33 CX 1143* [1954], Columbia 33 FCX 281* [1954], Angel 35093* [1954/55]

Sergej Rachmaninow	PréludeG-Dur op. 23 Nr. 5	1954	Columbia LX 1603* Schellack 78rpm [1954], Columbia 33 CX 1143* [1954], Columbia 33 FCX 281* [1954], Angel 35093* [1954/55]
Sergej Rachmaninow	Préludeg-moll op. 32 Nr. 5	1954	Columbia LX 1603* Schellack 78rpm [1954], Columbia 33 CX 1143* [1954], Columbia 33 FCX 281* [1954], Angel 35093* [1954/55]
Maurice Ravel	Valses nobles et sentimentales	1951	Hänssler Classic CD 94.211 [2010]
Maurice Ravel	Valses nobles et sentimentales	1972	Orfeo C 742 071 B [2008]
Camille Saint-Saëns	Le carnaval des animaux - Grande fantaisie zoologique (Fassung f. zwei Klaviere und Orchester)	1954	Columbia 33 CX 1175* [1955], Columbia FCX 376* [1955], Angel 35135* [1955/56]
Domenico Scarlatti	Klaviersonate A-Dur K 113 / L 345 (Allegro)	1943	Polydor 68289* Schellack 78rpm [1948]
Domenico Scarlatti	Klaviersonate A-Dur K. 182 / L 139 (Allegro)	1943	Polydor 68289* Schellack 78rpm [1948]
Franz Schubert	Klaviersonate A-Dur op. 120 D 664	1965	Ermitage ERM 168-2 [1996]
Franz Schubert	Klaviersonate Nr. 21 B-Dur D 960	1963	DGG 18 880* (mono) [1964], DGG 138 880* (stereo) [1964]
Robert Schumann	Carnaval op. 9	1955	Hänssler Classic CD 94.211 [2010]
Robert Schumann	Symphonische Etüden op. 13	1951	Hänssler Classic CD 94.211 [2010]
Robert Schumann	Konzert für Klavier und Orchester a-moll op. 54	1963	Hänssler Classic CD 94.208 [2009]
Robert Schumann	Symphonische Etüden op. 13	1950	Telefunken E 3857/59* Schellack 78rpm [1951]
Robert Schumann	Carnaval op. 9	1950	Telefunken E 3857/59* Schellack

			78rpm [1951]
Robert Schumann	Symphonische Etüden op. 13	1943	Polydor 68057/59* u. Polydor 69313/15* Schellack 78rpm [1943]
Robert Schumann	Carnaval op. 9	1972	Orfeo C 742 071 B [2008]
Robert Schumann	Carnaval op. 9	1955	Columbia 33 CX 1283* [1955], Angel 35247* [1955/56]
Robert Schumann	Symphonische Etüden op. 13	1953	Columbia 33 CX 1072* [1953], Columbia 33 FCX 283* [1953], Angel 35046* [1953/54]
Robert Schumann	Kreisleriana op. 16	1955	Columbia 33 CX 1283* [1955], Angel 35247* [1955/56]
Robert Schumann	Konzert für Klavier und Orchester a-moll op. 54	1963	DGG 18 888* (mono) [1964], DGG 138 888* (stereo) [1964]
Robert Schumann	Dauidsbündertänze op. 6	1965	Ermitage ERM 168-2 [1996]
Robert Schumann	Kreisleriana op. 16	1966	DGG 139 199* [1967]
Robert Schumann	Dauidsbündertänze op. 6	1966	DGG 139 199* [1967]
Robert Schumann	Symphonische Etüden op. 13	1963	DGG 18 868* (mono) [1964], DGG 138 868* (stereo) [1964]
Robert Schumann	Fantasie C-Dur op. 17	1963	DGG 18 868* (mono) [1964], DGG 138 868* (stereo) [1964]
Robert Schumann	Carnaval op. 9	1956	Orfeo C 295 921 B [1992]
Robert Schumann	Symphonische Etüden op. 13	1956	Orfeo C 295 921 B [1992]
Robert Schumann	Kreisleriana op. 16	1956	Orfeo C 295 921 B [1992]
Robert Schumann	Symphonische Etüden op. 13	1954	Audite 23.409 [2008]
Robert Schumann	Romanze fis-moll op. 28 Nr. 2	1960	Audite 23.409 [2008]
Robert Schumann	Kreisleriana op. 16	1954	Audite 23.409 [2008]
Robert Schumann	Carnaval op. 9	1960	Ariola-Eurodisc 204 640-366* [1984]
Peter I. Tschaikowsky	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 1 b-	1953	Columbia 33 CX 1156* [1954], Columbia 33 FCX 295* [1954],

	moll op. 23		Angel 35083* [1954/55]
Peter I. Tschaikowsky	Konzert für Klavier und Orchester Nr. 1 b-moll op. 23	1973	Ariola-Eurodisc 202 080-366* [1981]

Az Anda Géza Zongoraverseny összes díjazottja 1979 óta

1979

1. díj: Georges Pludermacher, Franciaország

1982

1. díj: Heidrun Holtmann, Németország

2. díj: Hung-Kuan Chen, Tajvan

3. díj: Laurent Cabasso, Franciaország

1985

1. díj: -

2. díj: Yukino Fujiwara, Japán

2. díj: Hüseyin Sermet, Törökország

3. díj: Michael Endres, Németország

1988

1. díj: Konstanze Eickhorst, Németország

2. díj: Yukino Fujiwara, Japán

3. díj: Ricardo Castro, Brazília

1991

1. díj: Várjon Dénes, Magyarország

2. díj: Konsztantyin Serbakov, Oroszország

3. díj: Matthias Kirschnereit, Németország

1994

1. díj: Pietro De Maria, Olaszország

2. díj: Yoshiko Iwai, Japán

3. díj: Luca Ballerini, Olaszország

1997

1. díj: Corrado Rollero (†), Olaszország

2. díj: Rusztem Szajtkulov, Oroszország

3. díj: Yuka Imamine, Japán

2000

1. díj: Filippo Gamba, Olaszország

2. díj: Henri Sigfridsson, Finnország

3. díj: Andrew Shibko, Japán

2003

1. díj: Alekszej Volodin, Oroszország

2. díj: Szergej Kuznyecov, Oroszország

3. díj: Hisako Kawamura, Japán

Mozart- & Schumann-díj: Christoph Berner, Ausztria

2006

1. díj: Szergej Kudrjakov, Oroszország

2. díj: Nikolaj Tokarev, Oroszország

3. díj: Tomomi Okumura, Japán

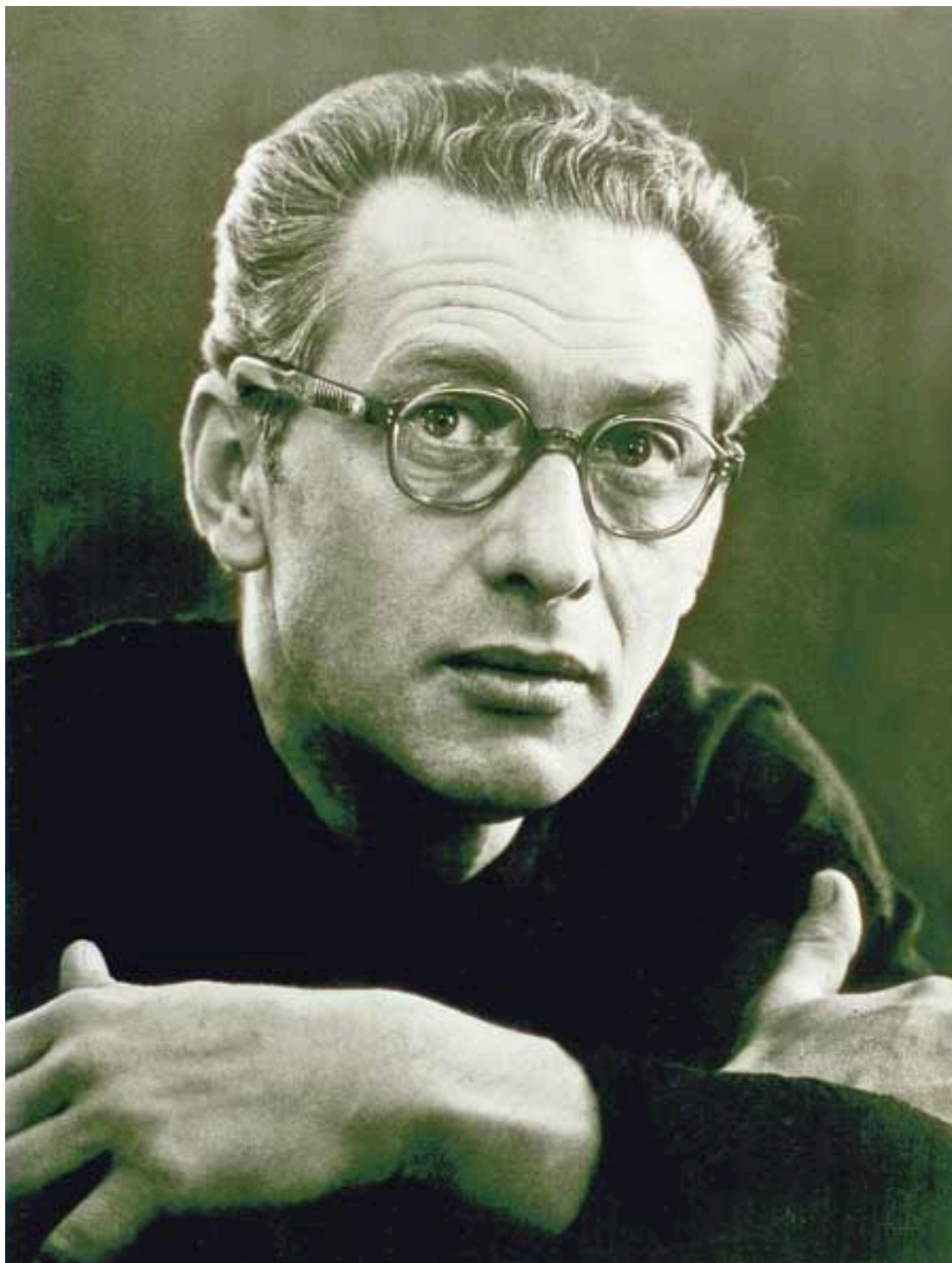
2009

1. díj: Jinsang Lee, Dél-Korea

2. díj: Alekszej Zujev, Oroszország

3. díj: Tatjana Koleszova, Oroszország

Képek





Géza Anda.
16. 3. 54.





Bibliografía





**Géza Anda
with the cham-
ber orchestra
of the Vienna
Symphony
Orchestra.**



The winner of the First Prize, Dénes Várjon, with the President of the Foundation, Hortense Anda-Bührle, and her son Gratian

Bibliográfia

Géza Anda: Ein Erinnerungsbild, Artemis 1977

- Karl Schumann: Origin, Progress, Accomplishment.
- Max Kaindl-Hönig: Salzburg and the Art of Playing Mozart Happily.
- Egil Harder: The Teacher Géza Anda
- Willibald Götze: The art of Cadencing: on Géza Anda's Cadences.
- Karl Heinrich Ruppel: Bartók's three piano concertos in one evening, 26 April 1957
- Michael Stettler: Words spoken at the obseques in the Fraumünster of Zürich on the 17th of June 1976

A mikrofonnál Kroó György. Új Zenei Újság 1960–1980, Zeneműkiadó 1981

Jemnitz Sándor válogatott zenekritikái, szerkesztette Lampert Vera, Zeneműkiadó, 1973

Péterfi István: Fél évszázad a magyar zenei életben – válogatott zenekritikák (1917–1961), Zeneműkiadó, 1962

Bartha Dénes Emlékkönyv, szerkesztette Gádor Ágnes és Szirányi Gábor, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem 2008

Concours Géza Anda News Letter

-No. 1 December 1986

-No. 4 April 1990

-No. 5 November 1991

-No. 6 March/April 1993

-No. 7 May 1995

-No. 9 September 1998

Bibliográfia

-No. 11 April 2001

-No. 12 May 2004

-No. 13 April 2005

Anda Géza: Cadenzák W. A. Mozart zongoraversenyeihez, Bote & Bock, Berlin, 1973

Molnár Szabolcs: Anda Géza, Zeneakadémia honlapja,
http://www.lfze.hu/nagy_tanarok-hires_regi_tanitvanyok/9

Fáy Miklós: Anda, de gyönyörű, Élet és irodalom, XLIX. évf. 32. szám

Varga Péter: A zongora trubadúrja (Anda Géza Mozart-felvételei), Café momus, 2005. szeptember 8., www.momus.hu/article.php?artid=3019

Fáy Miklós: Brahms öröksége, Mozgó világ online, XXXVII. évf., 2007. november, www.mozgovilag.com/?p=2652

Michael Cookson

www.musicweb-international.com/classrev/2006/Feb06/bartok_concerti_anda_col_legno20091.htm